

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

ΥΠΟ
ΜΕΓΑ Λ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ

γ') 'Ο Pietismus.

‘Ο Hume έδειξεν, ήδη, την πορείαν τής Θρησκείας, κατά τους Νεωτέρους χρόνους. ‘Η Θρησκεία είναι χρήσιμόν πως να διασωθει μόνον δια την ‘Ηθικήν της. “Αν υπάρχει ή ούχι Θεός, είναι *αδιάφορον*. Σημασίαν έχει, κυρίως, τὸ γεγονός, ὅτι αἱ Θρησκευτικαὶ ἐπιταγαὶ *ἐμφανίζονται ὡς* θέλημα Θεοῦ καὶ ἀποκτοῦν ἔτσι *θεῖον* κύρος καὶ αὐθεντιαν, ἀναγκάζουσαι τὰ Θρησκευόντα ἄτομα νὰ ἐπιτελοῦν ταύτας, ὑπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς μετὰ θάνατον ἀμοιβῆς καὶ ὑπὸ τὸν φόβον τῆς ἐπερχομένης κολάσεως. Οὕτως ἀποβαίνει ἡ Θρησκεία ἐν κατάλληλον μέσον πρὸς *διαπαιδαγώγησιν* τῶν Ἀτόμων, συμπληροῦσα, τρόπον τινα, τὰ νομικά, κοινωνικά, πλαίσια. ‘Ο μὲν Νόμος ἐξαναγκάζει, ἔξωθεν καὶ διὰ τῆς βίας, τοὺς πολίτας εἰς ὑποταγὴν, ἡ δὲ Θρησκεία δεσμεύει, ἔσωθεν καὶ διὰ τῆς συνειδήσεως, τὰ Ἄτομα εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων των. ‘Ο Pietismus εἶναι καθαρὰ, ἀλλ’ οὐχὶ ἐκπεφρασμένη Ἄθεϊα: δὲν πιστεύει εἰς Θεὸν οὔτε καὶ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὑπαρξιν Αὐτοῦ· ἀπλῶς δὲ παρουσιάζει τὰ κοινωνικά καθήκοντα ὡς ἐκ Θεοῦ προερχόμενα, διὰ νὰ προσδώσει εἰς αὐτὰ πειστικὸν καὶ ὑποχρεωτικὸν περιεχόμενον, ἐργάζεται δηλ. «ὡς εἶν» θὰ ὑπῆρχε Θεός. Ἐπὶ τὸ πρῖσμα αὐτὸ γίνεται οὐχὶ μόνον ἀνεκτὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμητὴ ἡ Θρησκεία κατὰ τὴν Νέαν ἐποχὴν, οἱ δὲ ἰδεολόγοι τῆς Νέας κοινωνικῆς τάξεως τῶν ἀπολύτων Μοναρχιῶν καὶ τοῦ Kapitalismus, οἵτινες ἐνδιεφέροντο πρὸς παγίωσιν καὶ διεύρυνσιν τῶν *κεκτημένων* προνομίων των, παρουσιάζονται καὶ ὡς «θεολόγοι», ἐργαζόμενοι διὰ τὴν διάσωσιν καὶ προβολὴν τῆς Θρησκείας εἰς τὰ μέτρα, βεβαίως, τῆς δικῆς των κοσμο- καὶ βιο-θεωρίας. Τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν θείαν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ Ἀποκάλυψιν παρακάμπτουν, τελείως, ὡς μὴ συμφέρουσαν εἰς τὴν νέαν, κοινωνικὴν, κατάστασιν ἢ προσαρμόζουσαν, ἀναλόγως, πρὸς αὐτήν, υἰοθετοῦν δὲ μίαν «θρησκείαν», ἥτις ἀντιστοιχεῖ

* Συνέχεια ἐκ: Θεολογία (Α' 1995), 111 ἐξ.

πρὸς τὸ δικό των «πιστεύω», τὴν ὁποῖαν παρουσιάζουν, ὅμως, ὡς πλεόν «ἐπιστημονικὴν», ἤτοι ὡς ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὅ,τι δέ, τελικῶς, προκύπτει ἐκ τῶν ἐπινοήσεων τούτων, εἶναι μία ἐπιστημονικοφανὴς ἰδεολογία. Εἰς τὰ πλαίσια δὲ ταῦτα ἐντάσσεται καὶ ἡ θρησκευτικο-φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ Pietismus, ὅστις ἐκυριάρχησεν, ἐπὶ μακρόν, καὶ εἰς τὸν καθαρῶς θεολογικὸν χώρον τοῦ Δυτικοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ εἰς ἄλλην συνάφειαν.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Pietismus ἀκολουθεῖ, τρόπον τινὰ χρονικῶς, τὴν γνωστὴν ὡς *Orthodoxie* κίνησιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ, διὸ καὶ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἰπωμεν ὀλίγα περὶ αὐτῆς, — παραδίδομεν δὲ τὸν λόγον εἰς τινος, κορυφαίους, Προτεστάντας θεολόγους. Ἡ προτεσταντικὴ *Orthodoxie*, ὅπως ἀνομάσθη, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν, Ὁρθόδοξον, Ἐκκλησίαν, εἶναι δὲ αὕτη ἐν Αἰρετικὸν ἔκτρομα εἰς τὸν χώρον τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον, ὅμως, — καὶ αὐτὸ ἔχει σημασίαν —, ἀπετέλει, κατὰ τὴν περιόδον τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος τὸ *ἐπίσημον* ρεῦμα τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ἡ τραγωδία ἔχει τὰ σπέρματα καὶ τὴν ἀφειρησίαν τῆς εἰς τὸν *Λούθηρον*, ὅστις κατήγγησεν, εἰς τὸν Χριστιανισμόν, τὰ πάντα: τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λατρείαν, τὰ Μυστήρια κλπ., καὶ ἐκράτησεν, ὡς τὸ ἀπόλυτον, τὴν «πίστιν», «διασπάσας τὸ Ὅλον διὰ τοῦ στοχασμοῦ», καὶ μεταβαλὼν αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς ἔργον καὶ θεωρίαν. Πρὸ τῆς ἐπερχομένης λαίλαπος τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τῆς σχετικοποιήσεως τῶν πάντων εἰς τὸν Χριστιανισμόν «ἠναγκάσθη οὕτως νὰ διαμορφώσῃ ἐν ἰσχυρὸν ὄχνημα ἀλαθῆτων Δογμάτων, πρὸς ἀποφυγὴν ἀλλοιώσεως, συγχύσεως ἢ ἀλλοτριώσεως τῆς πίστεως. Οὕτως ἠκολούθησε τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποῖαν κατεπολέμει, ἀνεγείρας ἐν σύστημα Δογμάτων, διὰ νὰ θέσῃ ὄρια εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπινοήσιν, αὐθαιρεσίαν καὶ αὐταρέσκειαν». Ἐδῶ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ προτεσταντικῆς *Orthodoxie*, ὡς ἡ ἀλλοίωσις «τῆς πίστεως» «δι' ἐμμονῆς εἰς τὴν διδασκαλίαν» περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς θείας ἀληθείας (R. Huch, μν. ἔργ.: *Untergang...*, 108-109). Ὁ Λούθηρος, ὅστις εἶχεν ἀνατραφεῖ εἰς τὴν μακροαἰώνα, μεσαιωνικὴν, παράδοσιν, ἐπέστρεψε, κατὰ περιεχόμενον, εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν θεολογίαν τοῦ Σχολαστικισμοῦ.

Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἔφερον εἰς πέρας ἡ, ἀκολουθήσασα τοῦτον, προτεσταντικὴ *Orthodoxie*. Ταύτης δὲ τὰ γνωρίσματα συνοψίζονται εἰς τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ *Orthodoxie* κατανοεῖ τὴν Ἀποκάλυψιν ὡς ἀποκεκαλυμμένην διδασκαλίαν... Δι' αὐτὴν ἰσχύει, ἀπλῶς, τὴν ἀποκεκαλυμμένην διδασκαλίαν νὰ καταστήσῃ, ἐν τυπικῇ ἐννοίᾳ, διδακτὴν, συστηματικῶς ἢ κατηχητικῶς» (E. Brunner, *Dogmatik I* (1960³), 38). Καὶ ἀλλαχού ὁμιλεῖ ὁ Brunner περὶ «παρανοήσεως τῆς πίστεως» ὑπὸ τῆς *Orth.*, ἣτις κατέστησε «τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν ἀντικείμενον τῆς πίστεως», ὡς «πίστις εἰς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν», καὶ διέσπασεν, ἔτσι, «τὴν ἐνότητα πίστεως καὶ ἀγάπης». Ἐδῶ «ἡ δογματισθεῖσα διδασκαλία κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς μαρτυρίας καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἣτις ἀποδίδεται μὲ τὴν αὐτὴν λέξιν “πίστις”, τὴν θέσιν τῆς ἐν ὑπακοῇ πίστεως πρὸς τὸν, διὰ τῆς μαρτυρίας, συναντῶντα ἡμᾶς καὶ παρόντα Χριστόν... Ὁ λόγος περὶ Χριστοῦ οὐδέποτε εἶναι, ὡς πνευματοφόρος, ἀφηρημένη, ἀπλῶς, διδασκαλία, καὶ ἡ πίστις οὐδέποτε πίστις εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, δηλ. *Orthodoxie*» (*Dogmatik III* (1960), 160-161).

Κατὰ P. Tillich (*Systematische Theologie II* (1958²), 94): «Εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν ἀπεκλείσθη ὁ Πελαγανισμός, ὡς αὐτο-λύτρωσις, ἀλλ' ἐπέστρεψε διὰ τῆς *Orthodoxie* καὶ τοῦ Pietismus. Ἡ κλασσικὴ *Orthodoxie* ἴδρυσεν ἐν εἶδος “μυστηρίου τῆς καθαρῆς διδασκαλίας”. Εἰς τὸν τύπον “ὑπακοὴ εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ” ἠγέρθη ἡ ἀπαίτησις

της ύπακοης εις τὸ γράμμα τῆς Βίβλου, καί, διότι τὸ νόημα τῆς Βίβλου δὲν εἶναι αὐτονοήτως εὐνόητον, ἀπηρτεῖτο ὑπακοή εις μίαν συγκεκριμένην, διὰ μίαν ὠρισμένην περίοδον ἰσχύουσαν, ἐρμηνεῖαν τῆς Βίβλου. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἐγείρει, ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Ἀμερικῇ, ὁ Fundamentalismus». «Εἰς τὸν Λουθηρανικὸν Προτεσταντισμὸν ὠδήγησεν ὁ τύπος "δικαίως διὰ τῆς πίστεως" εἰς τὸ νὰ καταστῆ ἡ διδασκαλία ἐν ὄργανον τῆς Αὐτο-Λυτρώσεως. Ἡ Πίστις — εἰς τὴν πραγματικότητα ἢ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἄνθρωπος καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἀπολύτου — διεστράφη εἰς πίστιν εἰς μίαν διδασκαλίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μετεβλήθη ἡ πίστις, ἦτις, εἰς τὴν πραγματικότητα, εἶναι ὁ ἀσπασμὸς τοῦ Εὐαγγελίου περὶ ἀποδοχῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς μίαν θεωρητικὴν-νοητικὴν δοξασίαν» (95).

Ὁ K. Barth (KD I, 2 (1960⁵), 580) κατανοεῖ τὴν θεωρίαν τῆς προτεσταντικῆς Orthodoxie, «ὡς τὴν *διαδικασίαν ἐκκοσμηκείσεως* (Säkularisierungsprozess), εἰς τὴν ὁποίαν ἐισήλθεν ὁ Προτεσταντισμὸς μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν», πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Φυσικῆς θεολογίας. «Ἐπαυσεν ἡ κατανόησις καὶ ἡ χρῆσις τῆς Βίβλου, ὡς φορέως τῆς ἐλευθέρου χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ κατέστη ἐν ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνθρώπου», ἀξιούντος τὴν *γνώσιν τοῦ Θεοῦ*... διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως». Παρομοίως κρίνει καὶ ὁ R. Bultmann, ὅστις θεωρεῖ εἰς «τὴν προτεσταντικὴν Orthodoxie» «μίαν καθαρῶς τυπικὴν καὶ καθαρῶς ἀνθρωπίνην νοστορίαν, ἦτις δὲν ἔχει συνάφειαν πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεως, πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ πρὸς διδασκαλίαν περὶ Αὐτοῦ. Μίαν διδασκαλίαν, ὅμως, δὲν δύναται νὰ πιστεύσει τις, ἀλλὰ μόνον νὰ κατανοήσῃ (κριτικῶς) ἢ νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ὑποταγῆ εἰς αὐτήν» (*Zur Frage der Christologie*, ἐν: *Glauben und Verstehen I* (1961⁴), 86).

Ὁ Pietismus ἠκολούθησε, χρονικῶς, τὴν προτεσταντικὴν Orthodoxie καὶ κατανοεῖται, ἐν πολλοῖς, ὡς ἀντίδροσις πρὸς αὐτήν. «Ἐδῶ ἐγκτεῖται ἡ στενοκεφαλιά τοῦ Λουθηρου, ἦτις ὠδήγησεν ἀπ' ἑνὸς μὲν εἰς μίαν λογικὴν Orthodoxie, ἀπ' ἑτέρου δὲ εἰς ἕνα συναισθηματικὸν Pietismus» (P. Tillich, *Systematische Theologie*, III (1966), 261). «Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Orthodoxie ὠδήγησεν ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Λουθηρανισμοῦ (Luthertum) εἰς τὴν διάσπασιν Ἠθικῆς καὶ Θερησκευτικῆς ζωῆς, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἐξηγγέρθη ὁ Pietismus» (265). «Ὁ Pietismus γνωρίζει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Orthodoxie, ὅτι ἡ ὑποταγὴ εἰς διδασκαλίαν, δὲν μπορεῖ νὰ παραμερίσῃ τὴν ἀμφιβολίαν. Διὸ καὶ ἀναζητεῖ οὗτος τὴν ὑπέρβασιν τῆς ἀμφιβολίας μὲ ἐμπειρίας, αἵτινες εἶναι, τρόπον τινά, προγεύσεις τῆς *unio mystica*. Ἡ αἴσθησις τῆς ἀναγεννήσεως, τῆς ἐπανενώσεως μὲ τὸν Θεόν, τοῦ ἐφησυχασμοῦ ἐπὶ τῆς λυτρωτικῆς δυνάμεως τῆς καινῆς ζωῆς, ἐκδιώκουν τὴν ἀμφιβολίαν». Διὰ τῶν μεθοδεύσεων τούτων, ὅμως, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπερνηκηθῆ ἡ Ἀμφιβολία καὶ νὰ «γεφυρωθῆ ἡ ἀπειρος ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ πεπερασμένου Ἐγὼ καὶ τοῦ Ἀλείρου» (275). Ἡ Μετάνοια εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς «μία ἐκστατικὴ στιγμή» (253), «ἐν διαρκῆς Ἐπάνω καὶ Κάτω ἐκστάσεως καὶ φόβου» (265), «ἐν αἰφνίδιον συμβάν» (252), ἀλλ' ἐν «ὑπαρξιακόν» γεγονός, συνοδευόμενον δι' ἀλλαγῆς τῆς ζωῆς.

Ὁ Pietismus εἶναι «ἡ συναισθηματικὴ μορφή τῆς Αὐτο-Λυτρώσεως... προκαλῶν τὴν διέγερσιν συναισθημάτων, οὐχὶ γνησίων, ἀλλὰ τεχνητῶν... καὶ διαφθείρων τὸ λυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Θεοῦ μὲ πράξεις Αὐτο-Λυτρώσεως... Εἰς τὴν διεφθαρμένην μορφήν τῆς γίνεται ἡ "Εὐσέβεια" ἐν ἐργαλείον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιχειρεῖται ἡ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ... μὲ τεχνητὸν τρόπον, διὸ καὶ γεννᾷ φόβον, φανατισμὸν καὶ ἐργώδη εὐσεβιστικὴν δρᾶσιν. Ἐδῶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἀποτυχία τοῦ Εὐσεβιστικοῦ δρόμου πρὸς Αὐτο-Λύτρωσιν» (μν. ἐργ., II (1958²), 95). Ἡ ὑπὸ τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀπόρριψις τῶν Εἰκότων, καὶ τῆς Θεοτόκου, ὠδήγησε τὸν Pietismus «εἰς τὸν σχηματισμὸν μιᾶς ἰσχυρῶς ἐκτεθηλυμένης εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ» (μν. ἐργ.: III, 336).

Ὁ Κ. Barth σιγματίζει τὰς *δογματικὰς* μονομερείας τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὡς «ἐρωτοτροπίας» (Liebhabeien): «τῆς μᾶς, μονομεροῦς, πίστεως εἰς τὸν Θεὸν-Πατέρα, ὅπως ἐκαλλιεργήθη εἰς τὸν Διαφωτισμὸν, ἐπίσης τοῦ λεγομένου Χριστοκεντρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἠγάπα καὶ ἀγαπᾷ ὁ Pietismus, καί, τέλος, πάσης ἄλλης ἀσχημίας, ἣτις εἰργάσθη καὶ ἐργάζεται μὲ μίαν, ἀπομονωμένην, λατρείαν τοῦ Πνεύματος. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπει τὸν Θεὸν Πατέρα ἡμῶν, ἀνευ τοῦ *Υἱοῦ* καὶ τοῦ *Πνεύματος*, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ὀνομάσει τὸν Υἱὸν Σωτῆρα καὶ τὸ Πνεῦμα Παράκλητον, χωρὶς νὰ συννοεῖ, εἰς ἀμφοτέρα, τὸν *Πατέρα*» (KD I,1 (1955⁷), 416). Τέλος κατηγορεῖ, ἀλλαχοῦ, τοὺς «Μεταρρυθμιστάς», μὲ κυρίαν ἔκφρασιν τὸν Pietismus, ὅτι «ἀφῆκαν ἀνοικτὰς θύρας πρὸς μίαν φρασκο-νομικὴν θεμελίωσιν τῆς Ἑθικῆς», μὲ συνέπειαν τὴν πορείαν πρὸς ἓνα ἄθεον Ἀνθρωπισμὸν (Humanismus) καὶ «τελικῶς τὴν σημειωθεῖσαν ἐπίτευξιν εἰσαγωγῆς μᾶς αὐτονόμου Θεολογικῆς Ἑθικῆς» (KD I,2 (1960⁵), 878).

Εἰς τὰ ἀκόλουθα θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν φιλοσοφικὴν, κυρίως, ὄψιν τοῦ Pietismus, καὶ δὴ εἰς τὸν κορυφαῖον ἔκφραστην αὐτοῦ, τὸν Immanuel Kant (1724-1804), ἀφοῦ πρόθεσις τῆς παρουσίας ἐργασίας εἶναι ἡ *ιστορικο-κριτικὴ* παρουσίασις καὶ ἀνάλυσις τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν θρησκείαν ιδεῶν καὶ οὐχὶ ἡ *ιστορικὴ* ἀπαρίθμησις τούτων καὶ τῶν φορέων των. Kant, Freud, Heidegger, ὅλοι Γερμανοὶ στοχασταί, ἐπεχείρησαν μίαν ἀνατομίαν καὶ ἀνάλυσιν τοῦ *ὑποκειμενικοῦ*: τοῦ Συνειδητοῦ, τοῦ Μῆ-Συνειδητοῦ καὶ τῆς ὑπάρξεως.

Ὁ Kant, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς προεργασίας τοῦ πρὸ αὐτοῦ Rationalismus καὶ Empirismus ἐπεζήτησε μίαν «σύνθεσιν» ἀμφοτέρων, μὲ προσωπικὴν ἔμπνευσιν καὶ ἐπιδεξιότητα. Ὁ ἴδιος ὁ Kant ἐπίστευεν, ὅτι ἀνεκάλυψεν εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κάτι τὸ ἀνάλογον πρὸς τὸν Κοπέρνικον, ὅστις, ὅταν διεπίστωσεν, ὅτι δὲν δίδεται ἰκανοποιητικὴ ἐξήγησις τῆς κινήσεως τῶν Οὐρανίων σωμάτων διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ὑποθέσεως, «ὅτι ἡ στρατιὰ τῶν Ἀστέρων στρέφεται περὶ τὸν Θεατῆν, ἐπεχείρησε» τὸ ἀντίθετον: ἦτοι «ἐὰν ἡ ἐπιτυχία δὲν θὰ ἦτο καλυτέρα, ὅταν ὁ Θεατῆς στρέφεται περὶ τοὺς ἐν ἡρεμίᾳ διατελοῦντας Ἀστέρας». Ἀνάλογόν τι ἐσκέφθη καὶ ὁ Kant: «Μέχρι τοῦδε ἐπιστεύετο, ὅτι ὅλη ἡ γνῶσις μας θὰ πρέπει νὰ κατευθύνεται πρὸς τὰ Ἀντικείμενα,... ἡμεῖς δὲ δεχόμεθα, ὅτι τὰ Ἀντικείμενα θὰ πρέπει νὰ στρέφονται πρὸς τὴν δικὴν μας Γνώσιν», ἦτοι οὐχὶ «ἡ θεωρία μας θὰ πρέπει νὰ τείνει πρὸς τὴν ιδιοσυστασίαν τῶν Ἀντικειμένων», ἀλλὰ «τὸ Ἀντικείμενον (ὡς πρᾶγμα τῶν Αἰσθήσεων) θὰ πρέπει νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ιδιοσυστασίαν τῆς θεωρητικῆς μας δυνάμεως»⁶⁹. Πῶς ἐννοεῖ τὰς θέσεις του ταῦτα ὁ Kant; – Αὐταὶ θὰ

69. Im. Kant, *Kritik der reinen Vernunft* (ἐκδ. ὑπὸ I. Heidemann, ἐν: Reclam 6461/1993), 28. Αἱ περαιτέρω σελίδες, ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, παρατίθενται ἐντὸς τοῦ κειμένου.

πρέπει να εξηγηθούν, εν ὀλίγοις, διότι ἐπηρέασαν, βαθύτατα, τὴν περραιτέρω ἐξέλιξιν τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Θεολογίας εἰς τὴν Δύσιν. Μετὰ τὸν Kant ἡ Δύσις δὲν θεολογεῖ, πλέον, ὡς ἐθεολόγει πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ Kant υἰοθέτησε τὴν θέσιν τοῦ Empirismus, ὅτι δηλ. πᾶν τὸ πρὸς γνῶσιν «ὕλικόν» (Stoff) παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς «ἐμπειρίας» (Erfahrung), ἧτοι «ὕστερογενῶς» (a posteriori), ἐν ἀντιθέσει πρὸς «τὰς a priori γνῶσεις, αἰτινες εἶναι καθαραί, δηλ. οὐδὲν ἐμπειρικὸν ἔχουν συμμεμιγμένον» (51). «Ὅτι ὅλη ἡ γνῶσις μας ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐμπειρίαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει..., ἡ δὲ διεργασία τῆς πρώτης ὕλης τῶν Αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων πρὸς γνῶσιν τῶν Ἀντικειμένων καλεῖται ἐμπειρία» (49). Περραιτέρω προσδιορίζει οὗτος τὰ Ἀντικείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζουν αἱ διὰ τῶν Αἰσθήσεων ἐντυπώσεις ἡμῶν, τὰ ὁποῖα καὶ διακρίνει εἰς «καθ' αὐτὰ ὄντα» (Ding an sich, Noumenon) καὶ εἰς «φαινόμενα» (Phänomenon, Erscheinung). Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ὄντοτήτων, ἀλλὰ περὶ «τῶν αὐτῶν Ἀντικειμένων», τὰ ὁποῖα διακρίνει ὁ Kant εἰς «ὄντα καθ' αὐτὰ» καὶ εἰς τὰς «φανερώσεις» αὐτῶν. Ἐκ τούτων δὲ δυνάμεθα νὰ γνωρίσομεν μόνον τὰ «φαινόμενα», διότι μόνον αἱ φανερώσεις, αἱ ἐκδηλώσεις, τῶν ὄντων ὑποπίπτουν εἰς τὰς Αἰσθήσεις μας, ἐνῶ τὰ «ὄντα καθ' αὐτὰ» παραμένουν ἀπρόσιτα καὶ ἄγνωστα (34 ἐξ.). Ἐμπειρία σημαίνει, λοιπόν, γνῶσιν μόνον τῶν «φαινομένων» καὶ οὐχὶ τῶν ὄντων τοῦ κόσμου «καθ' αὐτῶν». Ἀλλὰ καὶ ἡ γνῶσις αὕτη προσδιορίζεται καὶ περιορίζεται ὑπὸ τῶν ὑποκειμενικῶν ὄρων τοῦ γινώσκοντος Ἀτόμου.

Περραιτέρω στρέφεται ὁ Kant πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς τὸ γινώσκον ὑποκείμενον, καὶ προβαίνει εἰς ἀνατομίαν καὶ ἀνάλυσιν τῶν «μηχανισμῶν», ποὺ διέπουν τὰ γνωστικὰ αὐτοῦ «ὄργανα». Ἡ γνῶσις δηλ. στρέφεται, ἐδῶ, οὐχὶ πρὸς τὰ Ἀντικείμενα, ἀλλὰ πρὸς γνῶσιν τοῦ γινώσκοντος Ἐγώ, εἰς τὸ ὁποῖον διακρίνει ὁ K. τρεῖς συνειρμῶδες γνωστικῶν «μηχανισμῶν»: α) τὰς Αἰσθήσεις (Sinnlichkeit), αἱ ὁποῖαι προσπορίζουν εἰς ἡμᾶς τὴν «ὕλην» ἐκ τῶν φαινομένων τῶν ὄντων. Τὰ ὄντα «δίδονται» εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν «φαινομένων», τῶν φανερώσεων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι «ἐρεθίζουν τὰς Αἰσθήσεις ἡμῶν», μετὰ ἀκολουθίαν τὸν σχηματισμὸν «Παραστάσεων» (Vorstellungen) καὶ «Εἰκότων» (Anschauungen) διὰ τῆς Νοήσεως (Verstand) ἡμῶν. Μόνον, λοιπόν, δι' αὐτοῦ «καὶ δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου εἶναι τὰ Ἀντικείμενα δεδομένα εἰς ἡμᾶς» (80.81).

β) Τὴν Νοήσιν (Verstand), ἣτις ἐπιτελεῖ τὴν περραιτέρω διεργασίαν τῶν προσληφθεισῶν Παραστάσεων. Ἡ Νοήσις ἐπεξεργάζεται τὰς προσληφθείσας Εἰκόνας, «σκέπτεται» ταύτας, καὶ διὰ τῆς σκέψεως ταύτης «προκύπτουν αἱ Ἐννοιαί» (Begriffe· 80). Τί σημαίνει: ἡ

Νόησις σκέπτεται; — Αύτη συναρμόζει και θέτει εις τάξιν και ένότητα την πληθύν και τὸ άτακτον τοῦ προσληφθέντος διὰ τῶν Αἰσθήσεων «ύλικού» ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο κατορθώνει και ἐπιτελεῖ ἡ Νόησις μὲ βάσιν «ἐμφύτους» δομάς, τὰς ὁποίας κέκτηται, ἦτοι a priori και ἀνεξαρτήτους τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος, αἱ ὁποῖαι εἶναι δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους αἱ αὐταί. Αὐταὶ δὲ εἶναι αἱ «κατηγορίαι» (Kategorien) τοῦ «Χώρου» και τοῦ «Χρόνου», καθὼς και ἡ τῆς «Αἰτιότητος», διὰ τῆς ὁποίας συναρμόζεται τὸ διὰ τῶν Αἰσθήσεων προσλαμβανόμενον ποικίλον και άτακτον «ύλικόν» εις τάξιν και ένότητα, διὰ συνειρμού τῶν παραστάσεων, κατὰ τὴν ἀρχὴν ἡ μία πλησίον τῆς ἄλλης (χῶρος) και μετὰ τὴν ἄλλην (χρόνος).

Αἱ «κατηγορίαι» αὐταὶ δὲν ἀπαντῶνται εις τὸν ἔξω κόσμον τῶν Ἐντικειμένων και τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' εἶναι, ὡς ἐλέχθη, «ἐμφυτοι», προσδιορίζουσαι, ἀπολύτως και ἀνεξαιρέτως, τὸν τρόπον σκέψεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος και, συνεπῶς «χρωματίζουσαι» τὸν τρόπον και τὸν βαθμὸν γνώσεως τῆς κοσμικῆς πραγματικότητος. Δὲν γνωρίζομεν δηλ., πῶς, ὄντως, ὑπάρχει ὁ ἔξω κόσμος, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὰς ἡμετέρας «διόπτρας»: διότι ἔχει ἡ Νόησις μας τὴν συγκεκριμένην *ἐμφυτον* διάπλασιν, γνωρίζομεν, ὅτι *οὕτω και οὐχὶ ἄλλως* πως ὑπάρχει ὁ κόσμος και τὰ ἐντικείμενα αὐτοῦ. Ἐὰν τὰ Νοητικὰ ὄργανα ἡμῶν εἶχον διάφορον δομὴν και διάπλασιν ἀσφαλῶς θὰ εἶχομεν και διάφορον περὶ τοῦ κόσμου εἰκόνα και ἀντίληψιν. Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ Kant θέτει ἓνα ἀκόμη γνωστικὸν *περιορισμόν*, ἐνταῦθα, παραλλήλως πρὸς τὸν μνημονευθέντα τῆς ἐμπειρίας τῶν «φαινομένων», και οὐχὶ τῶν ὄντων καθ' αὐτῶν, πρὸς «κατάληψιν» τῶν ὄντων και ἀποκτησιν «ἐντικειμενικῆς» γνώσεως. Οὗτος δὲ ἰσχύει οὐχὶ μόνον διὰ τὴν Θεολογίαν ἢ τὴν Μεταφυσικὴν, ἀλλὰ και διὰ *πάσαν* ἐπιστήμην, ἀκόμη δὲ και τὴν Φυσικὴν. Οἱ Νόμοι δηλ., πού ἀνακαλύπτει αὐτὴ εις τὴν Φύσιν, οὐδέποτε δύναται νὰ ἀποδειχθεῖ, ὅτι ὑπάρχουν ἐντικειμενικῶς, ἀλλ' εἶναι, πολλῶ μᾶλλον, ὑποκειμενικοί, ἦτοι ὑφ' ἡμῶν ἀποδιδόμενοι ὡς ὑπάρχοντες εις αὐτήν. Ἡ γνῶσις, λοιπόν, τοῦ κόσμου ὑφ' ἡμῶν φέρει *ὑποκειμενικόν* χαρακτῆρα, προσδιοριζομένη ὑπὸ τῶν ὄρων και προϋποθέσεων τῶν γνωστικῶν μας προσόντων. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ἀδυνατεῖ νὰ *ἀποδείξει*, ἐὰν γνωρίζει, *ὄντως*, τὴν κοσμικὴν πραγματικότητα.

γ) Καί, τέλος, τὴν *Λογικὴν* (Vernunft), ἣτις συνιστᾶ τὸ ἀνώτατον «στρώμα» τῆς πνευματικῆς, γνωστικῆς, δυνάμεως τοῦ Ἄνθρώπου. Καὶ εις τὸ «στρώμα» τοῦτο διαπιστώνει ὁ Kant τὴν ὑπαρξιν *δεδομένων*, ἐμφύτων, «δομῶν», αἵτινες προσδιορίζουν τὸν τρόπον «λειτουργίας» αὐτοῦ. Εἶναι δὲ αὐταὶ αἱ λεγόμεναι «Κρίσεις» (Urteile) ποσότητος,

ποιότητα, σχέσεως και τοῦ τρόπου, διὰ τῶν ὁποίων σχηματίζει ἡ Λογική, τελεσιδίκους, «κρίσεις» καὶ συμπεράσματα σχέσεων τοῦ γενικοῦ πρὸς τὸ καθ' ἑκάστον, καταφάσεως καὶ ἀρνήσεως, ὑποχρεωτικοῦ καὶ ὑποθετικοῦ, προβληματικοῦ καὶ ἀποδεικτικοῦ κλπ. (140 ἐξ.). Αἱ κρίσεις αὗται δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι «ἀντικειμενικαί», κρίσεις, ἐμπεριέχουσαι τὴν ἀλήθειαν, — ἢ μᾶλλον τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθεῖ —, ἀλλ' εἶναι αὗται κρίσεις ὑποθετικαὶ καὶ πιθανοτήτων, ἥτοι ἀπλαῖ θεωροῖαι. Εἰς τὸ «στρώμα» τοῦτο τῆς Λογικῆς ἐδράζονται καὶ αἱ τρεῖς ὡς «Ἰδέαι» (Ideen) ἀποκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ Kant, «ὡς καθαραὶ λογικαὶ ἔννοιαι», ἀναδυόμεναι a priori καὶ οὐχὶ a posteriori, αἰτινες εἶναι αἱ Ἰδέαι τῆς Ψυχῆς, τοῦ Κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὸ «ψυχολογικόν, κοσμολογικόν καὶ θεολογικόν» αἴτημα περὶ ἐναρμονίσεως καὶ ἐνώσεως ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν ἐμπειριῶν καὶ βιωμάτων εἰς μίαν τελικὴν ἐνότητα, τὴν Ψυχὴν, περὶ ἐνώσεως ὄλων τῶν ἐξωτερικῶν ὄντων καὶ φαινομένων εἰς μίαν τελικὴν ἐνότητα, τὸν Κόσμον, καί, τέλος, τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ, «ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιώνει σύνολος ἡ ἐμπειρικὴ πραγματικότης τὴν ὑψίστην καὶ ἀναγκαίαν ἐνότητά της» (701). Ὁ Kant προειδοποιεῖ περὶ τῆς τυχόν παρανοήσεως, νὰ θελησομεν νὰ ἀναχθῶμεν ἐκ τῆς ἀπλῆς περὶ Θεοῦ ιδέας εἰς τὸν Θεὸν ὡς ὄντως ὑπάρχοντα. «Ἡ ἔννοια ἐνὸς ὑψίστου λογικοῦ ὄντος εἶναι μία ἀπλῆ ιδέα», οὐχὶ δηλ. ὅτι ὑπάρχει, ὄντως, Θεός, ἀλλ' ὅτι «τὰ ὄντα τοῦ κόσμου θὰ πρέπει νὰ θεωρῶνται ἔτσι, ὡς ἐὰν (als ob) θὰ εἶχον τὴν ὑπαρξίν των ἐξ ἐνὸς ὑψίστου, λογικοῦ, ὄντος» (697). Αἱ μνημονευθεῖσαι «ιδέαι» ἀποτελοῦν, ἀπλῶς, «ρυθμιστικὰς ἀρχάς», πρὸς ἐπίτευξιν «μεγαλυτέρας ἐνότητος ἐναντι ἐκείνης, πὸν παρέχει ἡ χρῆσις τῆς ἐμπειρικῆς Νοήσεως», καὶ δὲν ἐπιτρέπεται «νὰ παρανοηθοῦν ὡς δομικαὶ ἀρχαὶ ὑπερβατικῶν γνώσεων», τοῦθ' ὅπερ θὰ ὠδήγει «εἰς λάμπον μὲν, ἀλλ' ἀπατηλὸν φαινόμενον, παραπλάνησιν καὶ κενοδοξίαν» (723).

Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις προέβη ὁ Kant εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς παλαιᾶς *Μεταφυσικῆς*, ἣτις εἰργάζετο μὲ λογικὰς κατηγορίας καὶ συλλογισμοὺς πρὸς «ἀπόδειξιν» τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀσχοληθεῖς, ἰδιαίτερος καὶ διεξοδικῶς, μὲ τὰς γνωστὰς περὶ Θεοῦ «ἀποδείξεις», τὰς ὁποίας καὶ ὑπέβαλεν εἰς λογικὴν καὶ κριτικὴν ἀνάλυσιν. Ὁ Kant ἀπορρίπτει τὴν ιδέαν, ὅτι ὄντα, μὴ ὑποκείμενα εἰς ἐμπειρικὴν ἐπαλήθευσιν, δύναται νὰ γνωσθοῦν διὰ τῆς «καθαρᾶς» Λογικῆς, ὅπως διατείνεται ἡ ὄντολογικὴ περὶ Θεοῦ ἀπόδειξις, ἣτις, ἀφορμωμένη ἐκ μιᾶς a priori ἐννοίας τοῦ Θεοῦ, καταλήγει εἰς ἀποδοχὴν τῆς ὑπάρξεως Αὐτοῦ (629). Ὁ Kant ἀπορρίπτει τὸν συλλογισμὸν τοῦτον ὡς οὐτοπικὸν καὶ παράλογον, ἀφοῦ τὸ Θεῖον ὑπέρκειται πάσης

ἐμπειρικῆς αἰσθήσεως καὶ καταλήψεως. «Περὶ ἀντικειμένων τῶν Αἰσθήσεων» διαπιστοῦται ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν «διὰ τῆς συναφείας μὲ μίαν ἐκ τῶν Αἰσθήσεων μου, κατὰ τοὺς ἐμπειρικοὺς νόμους. Περὶ ἀντικειμένων, ὅμως, τῆς καθαρᾶς Νοήσεως οὐδὲν ἀπολύτως μέσον ὑπάρχει πρὸς διαπίστωσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, διότι γινώσκονται ταῦτα, ἐντελῶς, a priori» (635). «Ὅταν, λοιπόν, ἐννοῶ ἐν ὄν, μὲ οἰαδήποτε καὶ ὁσαδήποτε ἐπιθέτα ἐπιθυμῶ,... οὐδὲν ἀπολύτως προστίθεται εἰς τὸ ὄν τοῦτο, ἐὰν ἐπισυνάψω καὶ τὸ ὄτι, τὸ ὄν τοῦτο ὑπάρχει» (634). «Ἐν ὄν, τελείως a priori», εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωσθεῖ, ἤτοι νὰ καταλήξει τις εἰς «τὴν ὑπαρξίν Αὐτοῦ, ὡς ἀναγκαίου ὄντος», διὰ «καθαρᾶς Νοητικῆς διεργασίας» (638). «Εἰς τὴν περίφημον, λοιπόν, ὄντολογικὴν (Καρτεσιανὴν) ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὑψίστου ὄντος ἔξ ἐννοιῶν ὑπῆρξεν ἡ ὅλη προσπάθεια καὶ ἐργασία ματαία» (636).

Περὶ τῆς *Κοσμολογικῆς* ἀποδείξεως ἀκολουθεῖ ὁ Kant διάφορον συλλογιστικὴν. Οὗτος ἀναγνωρίζει, κατ' ἀρχήν, ὅτι, διὰ τοὺς περαιτέρω συλλογισμοὺς τῆς, ἀφορμᾶται αὕτη ἐκ τινος ἐμπειρίας, τῆς ἐμπειρίας δηλ. τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπόδειξις ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει κάτι, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἐν ἀπόλυτον ὄν. Λοιπὸν ὑπάρχω, τουλάχιστον, ἐγώ: συνεπῶς ὑπάρχει καὶ ἐν ἀπόλυτον ὄν. Ἡ ὑπο-πρότασις ἐμπεριέχει ἐμπειρίαν, ἡ δὲ κυρία πρότασις τὴν συνέπειαν, ἐκ τῆς ἐν γένει ἐμπειρίας, περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἀναγκαίου ὄντος. Δηλ. ἀφορμᾶται ἡ ἀπόδειξις, βασικῶς, ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἤτοι δὲν συλλογίζεται ἐντελῶς a priori ἢ ὄντολογικῶς, καὶ διότι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐμπειρίας εἶναι ὁ κόσμος ὀνομάζεται αὕτη *Κοσμολογικῆ*» (640). Εἰς τοὺς περαιτέρω συλλογισμοὺς τῆς, ὅμως, — θεωρεῖ ὁ Kant —, ὅτι ἡ Κοσμολογικὴ εἶναι κρυπτο-ὄντολογικὴ, διότι ἐργάζεται μὲ τὰ «λογικὰ» ἐπιχειρήματα ἐκείνης, ἀφοῦ «εἶναι ἡ ἐννοια περὶ ἐνὸς ὄντος ὄντος ἡ μόνη, ἐκ τῆς ὁποίας συνάγεται ἐν ἀναγκαίον ὄν, ἤτοι ἐν ἀναγκαιῶς ὑπάρχον ὑψίστον ὄν» (640). Δηλ. ἀφορμᾶται μὲν αὕτη ἐκ τινος, *σχετικῆς, ἐμπειρίας*, ἤτοι τῆς τοῦ κόσμου, — καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ *θετικὸν* στοιχεῖον αὐτῆς ἐναντι τῆς ὄντολογικῆς —, διὰ νὰ ἀναχθεῖ, περαιτέρω συλλογιστικῶς, εἰς τὴν *ἐννοίαν* περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς *ἀπολύτου ὄντος*. Περαιτέρω, ὅμως, κάμνει αὕτη ἐν λογικὸν ἄλμα καὶ συνάγει ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τὴν *ὑπαρξίν* τοῦ ὄντος ὄντος. Καὶ ἐδῶ, λοιπόν, «ἡ ἐννοια τοῦ entis realissimi εἶναι μία τοιαύτη καὶ δὴ ἡ μόνη, ἣτις ἀρμόζει καὶ εἶναι ἀντίστοιχος πρὸς τὸ ἀναγκαῖον τῆς ὑπάρξεως» τοῦ ὄντος ὄντος. «Οὕτως εἶναι μόνον ἡ ἐκ μόνων ἐννοιῶν ὄντολογικὴ ἀπόδειξις, ἣτις διασῶζει καὶ εἰς τὴν Κοσμολογικὴν τὴν ἀποδεικτικὴν τῆς δύναμιν» (641.642).

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀρχικὴν πρότασιν τῆς Κοσμολογικῆς ἀποδείξεως,

ήτις συνάγει την ύπαρξιν ἐνὸς ὄντος ὄντος ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου, καταρρίπτει, λογικῶς, ὁ Kant. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος – ἀναφέρει – ἐπικαλεῖται «τὸ ἀξίωμα τῆς Αἰτιότητος» (Kausalität), ὅπερ ἰσχύει, ὁμως, «μόνον διὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον..., ἐνῶ τὸ λογικὸν (transzendental) ἀξίωμα τῆς συναγωγῆς ἐκ τοῦ Τυχαίου μιᾶς Αἰτίας, τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν μόνον εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, εἶναι ἄνευ νοήματος διὰ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ» (643). Ἡ Κατηγορία τῆς Αἰτιότητος συνάπτει Αἴτια καὶ Αἰτιατὰ τῆς αὐτῆς ὄντολογικῆς «δομῆς», ἀνήκοντα δηλ. εἰς τὴν *Κοσμικὴν* πραγματικότητα, ἐνῶ ὑπὸ τῆς Κοσμολογικῆς ἀποδείξεως χρησιμοποιεῖται, καταχρηστικῶς, αὕτη πρὸς συναψιν δύο ἀπολύτως καὶ ποιοτικῶς *διαφόρων* «μεγεθῶν»: τοῦ Κόσμου, ὡς τοῦ σχετικοῦ καὶ τυχαίου, πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἡ ἀπόλυτος καὶ ὄντως Ὀντότης. «Ἐὰν ὁ ἐμπειρικῶς ἰσχύων νόμος τῆς Kausalität ἄγει εἰς τὸ ἀρχικὸν ὄν, τότε θὰ πρέπει νὰ συνανήκει τοῦτο εἰς τὴν ἄλυσιν τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας» (668). Ἐξ ἄλλου, διὰ τῆς αὐτῆς λογικῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγόμεθα ἐκ τοῦ Κόσμου εἰς τὴν ὑπαρξιν Αἰτίου ἐκτὸς αὐτοῦ, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καταλήξομεν καὶ εἰς τὸ ἀντίθετον: ὅτι δηλ. «ὁ ἴδιος ὁ Κόσμος εἶναι ἐν Ἀπόλυτον» καί, ὡς ἐκ τούτου, «οὐδεμίαν Ἀρχὴν καὶ οὐδὲν ὄριον ἔχει ἐν τῷ χώρῳ, ἀλλ' εἶναι, ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὸν χώρον, ἄπειρος» (469). Τέλος δέ, ἡ ἔνταξις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἄλυσιν Αἰτίου-Αἰτιατοῦ θὰ ἡγειρεν, ἀφεύκτως, τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς Αἰτίας προελεύσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ ικανοποιηθῆι διὰ τῆς κενῆς περιεχομένου ἀπαντήσεως, ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς ἔχει τὴν Αἰτίαν ὑπάρξεώς του εἰς *εαυτόν*⁷⁰. «Ἡ συναψις τοῦ γνωστοῦ πρὸς ἐν τελείως Ἄγνωστον» οὐδὲν προσθέτει εἰς τὴν γνῶσιν μας, διότι «τὸ Ἄγνωστον οὔτε εἰς τὸ ἐλάχιστον γίνεται γνωστότερον» εἰς ἡμᾶς⁷¹.

Τὸν περαιτέρω στόχον τῆς κριτικῆς τοῦ Kant ἀπετέλεσεν «ἡ *Φυσικο-Θεολογικὴ* ἀπόδειξις, ἣτις χρησιμοποιεῖ ὡς ἀποδεικτικὸν λόγον παρατηρήσεις τῆς *ιδιαιτέρας* συστάσεως τοῦ Αἰσθητοῦ κόσμου

70. I. Kant, *Neue Erhellung der ersten Grundsätze metaphysischer Erkenntnis*, ἐν: Reclam 9915/1993: Rationalismus, 385: «Διαπιστώνω, ὅτι εἰς τὰς διδασκαλίας νεωτέρων φιλοσόφων ἐπαναλαμβάνεται, συχνάκις, ἡ γνώμη ὅτι, παρὰ τῷ Θεῷ, ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του ἔγκειται ἐν Αὐτῷ τούτῳ· ἐπ' αὐτοῦ, ὁμως, δὲν ὅσως δίδω τὴν συγκατάθεσίν μου... Δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ εὔρεθῆι κάτι, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπέχεε μακρότερον τῆς ὑγιούς Λογικῆς».

71. I. Kant, *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik...* (ἐκδ. ὑπὸ R. Malter, ἐν: Reclam 2468(3)/1989), 133. Διεξοδικῶς ἔχω ἀσχοληθῆι μὲ τὰς φυσικο-θεο-

ἡμῶν» (640). «Ὁ παρῶν Κόσμος διανοίγει εἰς ἡμᾶς ἐν ἀθεώρητον θέατρον ποικιλίας, τάξεως, σκοπιμότητος καὶ ὠραιότητος, ... μίαν ἄλυσιν ἐνεργειῶν καὶ αἰτίων, σκοπῶν καὶ μέσων, εὐρυθμίαν εἰς τὸ ἐρχεσθαι καὶ παρέρχεσθαι» (654-655) κλπ. Ἐκ τοῦ εἴδους τούτου τῆς κοσμικῆς ἐμπειρίας ἀνάγεται ἡ Φυσικο-Θεολογικὴ ἀπόδειξις οὐχί, ἀπλῶς, «εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ὑψίστου ὄντος», ὅπως ποιεῖ ἡ Κοσμολογικὴ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀποδοχὴν καὶ *εἰδικῶν* προσόντων αὐτοῦ, ἥτοι ὅτι τοῦτο εἶναι λογικόν, ἐλεύθερον, σοφὸν ὄν (657) κλπ. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἐκτιμᾷ ἰδιαίτερος ὁ Kant: «Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἀξιζει νὰ μνημονεύεται μὲ ἐκτίμησιν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη, καθαρώτατη καὶ ἡ πλεον ἀρμόζουσα εἰς τὸν κοινὸν ἀνθρώπινον νοῦν» (656). Ἐν τούτοις ἀπορρίπτει ταύτην, ὡς ἔχουσιν οὐχὶ οὐσιαστικά, ἀλλὰ φαινομενικὰ ἐρείσματα. Καὶ ἡ «ἀπόδειξις» αὕτη πάσχει ὡς πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴν κατηγορίαν τῆς Kausalität, ἥτοι τὸν «νόμον τῆς σχέσεως τῶν ἐνεργημάτων πρὸς τὰς Αἰτίας αὐτῶν», «ὅστις ἰσχύει μόνον ἐντὸς τοῦ πεδίου τῶν ἐμπειριῶν» τῆς κοσμικῆς πραγματικότητος, «δι' ἐν πῆδημα ἐπέκεινα τῶν ὀρίων τῆς ἐμπειρίας» (667.668).

Ἰδιαίτερας σημασίας, ὅμως, εἶναι, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Φυσικο-Θεολογικὴν ἀπόδειξιν, ἡ ἔνστασις τοῦ Kant κατὰ τῆς *ἀνθρωπομορφικῆς* ἀρχῆς τοῦ Hume, ὅστις, ἐκλαμβάνων τὸν Κόσμον ὡς «οἰκίας, πλοῖα, ὠρολόγια» (658) κλπ., ἀνάγεται, μὲ βάσιν τὴν ἀρχὴν «τῆς Ἀναλογίας» (Analogie), εἰς ἓνα ὑψιστον Ἀρχιτέκτονα (Architekt) ὅμοιον, κατὰ πάντα, πρὸς τὸν Ἄνθρωπον, ποσοτικῶς μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ ποιοτικῶς, ὑπέρτερον αὐτοῦ. Ὁ Kant ἀρνεῖται νὰ δεχθῆι τὸν Κόσμον ὡς «ἐν τεχνητὸν Οἰκοδόμημα» (Bauwerk), «ἀνάλογον... ἐκείνου, ποῦ προάγει ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη» (658). Μία τοιαύτη «ἀπόδειξις» θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναχθεῖ, «τὸ πολὺ, εἰς ἓνα Ἀρχιτέκτονα, ὅστις, κατὰ τὸν βαθμὸν καταλληλότητος τοῦ πρὸς ἐπεξεργασίαν ὑλικοῦ, θὰ ἦτο ἄκρως περιορισμένος, οὐχί, ὅμως, καὶ εἰς ἓνα Δημιουργὸν τοῦ κόσμου, εἰς τὸ θέλημα τοῦ ὁποίου ὑπόκεινται τὰ πάντα» (659). Ὁ Kant ἔχει βαθυτέραν ἢ ὁ Hume ἔννοιαν περὶ τῆς Κοσμικῆς πραγματικότητος καὶ ἀρνεῖται νὰ ἐξισώσῃ «τὰ ὑπὸ τῆς Φύσεως παραγόμενα πρὸς ἐκεῖνα τῆς ἀνθρωπίνης Τέχνης, ἐὰν δὲν θέλει τις νὰ ἀσκήσῃ βίαν ἐπὶ τῆς Φύσεως». Ἐξ ἄλλου, μὲ βάσιν τὴν ἀρχὴν του, καθ' ἣν γνωρίζομεν μόνον τὰ «φαινόμενα», οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν «οὐσίαν» τῶν ὄντων, ἀντιτείνει: «Μὲ τὸν συλλογισμὸν τούτον» τῆς Φυσικο-Θεολογικῆς ἀποδείξεως «θὰ ἠδύνατο νὰ

λογικὰς περὶ Θεοῦ «ἀποδείξεις» εἰς τὸ ἔργον μου: *Ἡ περὶ Θεοῦ Ὁρθόδοξος διδασκαλία* (Ἀθήναι 1985), 103 ἐξ., 122 ἐξ.

ἀποδείξει ἡ σκοπιμότης καὶ ἡ εὐταξία τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀπλῶς, τὸ τυχαῖον τῆς μορφῆς οὐχὶ ὁμῶς καὶ τῆς ὕλης, τ.ἔ. τῆς οὐσίας ἐν τῷ κόσμῳ» (658). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, «ἀδυνατεῖ ἡ Φυσικο-Θεολογία νὰ δώσει ἐννοιάν τινα περὶ τῆς ὑψίστης Αἰτίας τοῦ κόσμου... Ὁ δρόμος πρὸς τὸ Ἀπόλυτον εἶναι, διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ὁδοῦ, παντελῶς ἀδύνατος» (660). Τελικῶς Φυσικο-Θεολογικὴ καὶ Κοσμολογικὴ ἀποδείξεις ἐκβάλλουν εἰς τὴν Ὄντολογικὴν, ἣτις καταλήγει «εἰς τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς ἀρχικοῦ, ὡς τοῦ ὑψίστου Ὄντος», «διὰ καθαρῶν λογικῶν συλλογισμῶν» (661.662).

Ὁ Ι. Kant κατέρρευσε μὲ τὴν αὐτὴν λογικὴν τὸ βάσιμον τῶν περὶ Θεοῦ ἀποδείξεων, μὲ τὴν ὁποῖαν ἐπεχειροῦν οἱ θεολόγοι νὰ «ἀποδείξουν» τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ «καταναγκάσουν» εἰς πίστιν. Ὁ Καθολικισμὸς διεκήρυξεν εἰς τὴν Α΄ Βατικανὴν σύνοδον (1870) – ἐπισήμως καὶ «ἀλαθῆτως»: «Ὅστις λέγει, ὅτι ὁ εἷς καὶ ἀληθὴς Θεός, ὁ ποιητὴς καὶ κύριος ἡμῶν, δὲν δύναται, διὰ τῶν ποιηθέντων, καὶ μὲ τὸ φυσικὸν φῶς τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς, μὲ βεβαιότητα (certo), νὰ γνωσθεῖ, ἀνάθεμα ἔστω»⁷². Μὲ τοιοῦτου εἶδους δόγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδυναμοῦνται καὶ ὑποτιμᾶται ἡ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ θεία Ἀποκάλυψις, καθίσταται εὐνόητον, διατὶ ὁ Καθολικισμὸς δύναται νὰ προβαίνει εἰς διάλογον μὲ ἔξω-χριστιανικὰς θρησκείας, ἰδίως τὰς «μονοθεϊστικὰς», μὲ ἀπόβλεψιν τὴν «ἐνῶσιν». Εἰς τὴν περιπέτειαν ταύτην ἐνεπλάκη, δυστυχῶς, καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, παρὰ τὴν Χριστιανικὴν γνησιότητα τῶν δογματικῶν τῆς ἀρχῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται ἡ ποιητικὴ καὶ ἀγεφύρωτος διαφορὰ μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, καθὼς καὶ τὸ ἀδύνατον γνώσεως τοῦ Θεοῦ «ἐκ τῶν κάτω», ἦτοι ἐκ τοῦ κόσμου καὶ διὰ τῆς λογικῆς. «Ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι τὴν Κτίσιν φαμέν,... θελήματι Θεοῦ... Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πεποιηκότος οὔτε τὴν ἀγγελικὴν κτίσιν οὔτε τὴν ἐγκόσμιον πεπιστεύκαμεν»⁷³. Ὁφείλομεν, «ἄ χρῆ περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκειν, τὸ δὲ γινώσκειν, τὸ μηδὲν περὶ Αὐτοῦ τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης καταλήψεως γνωσσομένων εἰδέναι»⁷⁴. «Τίς οὖν κοινωνία τῷ Χριστιανικῷ λόγῳ πρὸς τὴν μωρανθεϊσαν σοφίαν»⁷⁵; «Πῶς οὖν ἐστι δυνατόν τὰ

72. H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum* (1965³⁴), 593 καὶ 588.

73. Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου Γ΄*, β΄.36 (Jaeger II (1960), 63).

74. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ Ἀρετῆς, ἦτοι εἰς τὸν βίον Μωυσέως Β΄* (Jaeger VII,1 (1964), 88).

75. Γρηγορίου Νύσσης, μν. ἔργ.: *Κατὰ Εὐνομίου...*, σ. 255. Ἡ Ὁρθόδοξος παράδοσις δὲν ἀπορρίπτει μὲν τὸ πιστεῦν εἰς τὸν Θεὸν «καὶ διὰ τῆς τῶν φαινομένων εὐαρμοστίας καὶ τῶν τῆς προνοίας ἔργων», – καὶ τοῦτο δὲ ἀπορρῆει ἐκ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἀφοῦ οἱ ἔξω σοφοὶ ἄλλως πιστεῦσιν: οἱ μὲν ἀπορρίπτοντες τὴν θεϊαν

ἀνομοίως κατὰ τὴν φύσιν ἔχοντα δι' ἀλλήλων ἐπιγινώσκεισθαι»; «Ἵν γὰρ ὁ λόγος ὁ αὐτός, τούτων πάντως οὐδὲ ἡ φύσις διάφορος»⁷⁶. Ἐξ ἄλλου, «οἱ ἼΑνθρωποι», διὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πώσεως, «ἀπεστράφησαν τὸν Θεὸν καὶ ἐθόλωσαν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν», καταστάντες «παράφρονες» ἔτσι, ὥστε δὲν δύνανται, πλέον, νὰ ἀναχθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὸν Θεόν, ρέποντες πρὸς «τὰ εἰδῶλα ἀντὶ τῆς ἀληθείας,... καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος Θεοῦ»⁷⁷. Ὁ «παράδεισος», λοιπόν, εἶναι, ἐρημητικῶς, κλειστὸς δι' αὐτοὺς (Γεν. 3, 23-24). Οὗτοι δὲν δύνανται νὰ παραβιάσουν καὶ νὰ εἰσελθουν αὐτεξουσίως εἰς αὐτόν. Ὡς ἐλέχθη, ἀναγνωρίζει ἡ Ὁρθόδοξος παράδοσις, ὅτι ἡ Κτίσις ὑπεμφαίνει τὴν παρουσίαν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἐξήγαγεν, ὅμως, ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἀκολουθίας διὰ μίαν Φυσικὴν Θεολογίαν τοῦ «κατ' εἰκόνα» καὶ τῆς κτίσεως, ἐκτὸς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν θείαν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ Ἀποκάλυψιν, ὅπως ἔπραξεν ὁ Δυτικὸς χριστιανισμὸς, ὅστις θεολογεῖ φιλοσοφῶν καὶ φιλοσοφεῖ θεολογῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν θεολογίαν, ἣτις θεολογεῖ πιστεύουσα καὶ πιστεύει θεολογοῦσα. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Kant!

Ὁ I. Kant ἰσχύει ὡς ὁ φιλόσοφος τοῦ Προτεστантиσμοῦ, καὶ αὐτὸ σημαίνει, ὅτι εἶχεν εὐαισθησίαν τινὰ διὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν. Περιήφημος εἶναι ἡ φράσις του: «Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ καταργήσω τὴν

πρόνοιαν, οἱ δὲ θεοποιούντες τὸν κόσμον ἢ τὴν «οὐσίαν» του, οἱ δὲ ἐκλαμβάνοντες αὐτὸν ὡς μηχανὴν κλπ. — ἀρνεῖται, ὅμως, τὸ θεμιτὸν πάσης Φυσικῆς θεολογίας, ἣτις ἐπιζητεῖ νὰ ἀναχθεῖ εἰς τὸν Θεόν, τὸν «ἀπόρητον καὶ ἀνέπαφον... ἐξ ἐπινοίας ἀνθρωπίνων λογισμῶν», ἀφοῦ συμβαίνει νὰ ὑπολαμβάνει «τῶν ἀγνωσμένων ὁ στοχασμὸς... καὶ αὐτὸ, πολλάκις, τὸ ψεῦδος ὡς ἀληθές». Ὁ θεολογικὸς «παραλογισμὸς», ἡ «ἀσέβεια» καὶ τὸ πλῆθος «τῶν αἰρέσεων» ἔχουν τὴν αὐτὴν πηγὴν, ἣτοι τὴν Λογικὴν, ἣτις, ἀπορρίπτουσα «τὴν ἀπλὴν τῆς πίστεως παρακαταθήκην», ἐπιζητεῖ «τοῖς ἀπερινοήτοις ἐμβατεύειν,... λογισμοῖς ἀνθρωπίνους» (Κατὰ Εὐνομίου Β' (Jaeger I (1960), 255). Καὶ περὶ τοῦ αἰρετικοῦ Ἀπολιναρίου, διαστρέφοντος τὸ περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ δόγμα, ἀναφέρει, ὅτι οὗτος «διὰ τοῦ Ἀνθρωπίνου τὸν τοῦ ἑαυτοῦ δόγματος λόγον συνίστησι» (Κατὰ Ἀπολιναρίου (Jaeger III,1 (1985), 185).

76. Γρηγορίου Νύσσης, Κατὰ Εὐνομίον Α', Γ' (Jaeger I, σ. 153' II, σ. 63). Ὁ Ἅγιος κατηγορεῖ τὸν αἰρετικὸν Εὐνόμιον, ὅτι οὗτος «φυσιολογεῖ, διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων, τὸν τῆς κτίσεως Κύριον» (Ἰησοῦν Χριστόν). «Τῶν γὰρ ὄντων πάντων ἢ ἀνωτάτω διαίρεσις εἰς τὸ κτιστὸν καὶ ἸΑκτιστον τὴν τομὴν ἔχει, τὸ μὲν ὡς αἴτιον τοῦ γεγονότος, τὸ δὲ ὡς ἐκεῖθεν γινόμενον. Διηρημένης τοίνυν τῆς τε κτιστῆς φύσεως καὶ τῆς θείας Οὐσίας, καὶ οὐδεμίαν ἐπιμιξίαν ἐχούσης κατὰ τὰς γνωριστικὰς ιδιότητας, ἀνάγκη πάσα μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ἐκατέραν νοεῖν, μηδὲ τὰ αὐτὰ γνωρίσματα τῶν διεσθηκότων κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον ἀναζητεῖν» (αὐτόθι, Jaeger II, σ. 209).

77. Μεγάλου Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, 11 (ΒΕΠ 30, 83).

Γνώσιν, διὰ νὰ παραχωρήσω χώρον εἰς τὴν Πίστιν, καὶ ὁ δογματισμὸς τῆς Μεταφυσικῆς, τ.ἔ. ἡ προκατάληψις, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πρόοδος ἄνευ τῆς κριτικῆς τῆς καθαρᾶς Λογικῆς, εἶναι ἡ ἀληθῆς πηγὴ πάσης τὴν Ἠθικὴν ἀντιπαλαιούσης ἀπιστίας, ἣτις εἶναι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἄκρως δογματικὴ» (38). Ἡ ἄποψις αὕτη τοῦ Kant προσεγγίζει καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅταν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὑπὸ πίστιν, ἐννοεῖ οὗτος οὐχὶ μίαν ἰδεολογίαν, ἦτοι μίαν πίστιν θεωρητικὴν καὶ κενὴν περιεχομένου, ἀλλὰ μίαν «ὑπαρξιακὴν» πίστιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ τοῦ πιστεύοντος ἐναρμονίζεται καὶ εἶναι σύμμορφος πρὸς αὐτὴν εἰς τὰ ἠθικὰ περιεχόμενά της. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πίστεως ὀρίζει ὁ Κ. ὡς «καθαράν, πρακτικὴν, λογικὴν πίστιν»⁷⁸.

Συγχρόνως θέτει ὁ Kant ὅρια εἰς τὴν Λογικὴν, ὅταν ἀναφέρεται αὕτη εἰς θέματα μετα-φυσικῆς καὶ πίστεως. Καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦτο εὐρίσκει ἀπήχησιν τόσον εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἣτις χαρακτηρίζει «τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου ὡς μωρίαν παρὰ τῷ Θεῷ» (Α΄ Κορ. 3, 19), ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀντι-λογικὴν γραμμὴν τοῦ ἀρχικοῦ Προτεσταντισμοῦ: Ὁ Λούθηρος χαρακτηρίζει τὴν Λογικὴν ὡς «πόρνην» (Hure)⁷⁹. Περίπου ἔτσι σκέπτεται καὶ ὁ Kant, ὅταν ὀρίζει: «Κατήρησα τὴν Λογικὴν, γιὰ νὰ δώσω χώρο στὴν Πίστιν». Ὁ Kant ἀπορρίπτει, ὅπως εἶδομεν, τὸν δρόμον ἀναγωγῆς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς Λογικῆς, οὐχί, ὅμως, καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν. «Τὴν ἀντικειμενικὴν Realität... τοῦ ὑψίστου ὄντος οὔτε νὰ ἀποδείξει, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ ἀπορρίψει δύναται ἡ θεωρητικὴ Λογικὴ» (672). Πᾶσα ἀπόρριψις τοῦ Θεοῦ ἔχει ἰδεολογικὸν καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὸν κίνητρον καὶ περιεχόμενον, ἀναγομένη εἰς τὸν χώρον τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη δὲν συνιστᾷ κριτήριον τῆς εἰς Θεὸν πίστεως, ὁ δὲ ἐπιστήμων, ὅστις ἀποφαίνεται ἐπὶ θεμάτων τῆς πίστεως, ὁμιλεῖ ὡς πιστὸς καὶ οὐχὶ ἐξ ἐπόψεως τῆς ἐπιστήμης του. Διὰ δὲ τὴν θεολογίαν ἐναπομένει, ὡς μόνη ἐπιλογὴ, νὰ θεολογεῖ μὲ συνέπειαν, ἐκθέτουσα λογικῶς, ἦτοι μὲ νόημα, τὰ περιεχόμενα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἐὰν θέλει νὰ μὴ ἐπικρίνεται, ἐκάστοτε, ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας, ὡς λόγος παρά-λογος καὶ κενὸς περιεχομένου, ἀφοῦ, κατὰ τὴν ρῆσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης: «οὐδαμῶς συγχωρητέον αὐτοῖς (δηλ. τοῖς Θεολόγοις) συναρμόζειν ἀλλήλοις τὰ ἀκοινώνητα καὶ προσκολλᾶν τὰ ἀσύμβατα», κατὰ τὸν τύπον τῶν μυθικῶν τεράτων τῶν Βουκεφάλων

78. I. Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, ἐκδ. ὑπὸ J. Kopper (Reclam 1111/1992, 230).

79. Πρβλ. καὶ: M. Werner, *Der protestantische Weg des Glaubens I* (1955), 288 ἐξ.

καὶ τῶν Ἰπποκενταύρων⁸⁰. Κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον ἀντίληψιν μόνον ἡ Ἐκκλησιαστικὴ θεολογία *θεολογεῖ*, ἐκθέτουσα τὰ περιεχόμενα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως διὰ τῶν ἀνθρωπίνων — λογικῶν — δυνατοτήτων καὶ μέσων, ἐνῶ ἡ Αἵρεσις *φιλοσοφεῖ*, κάμνουσα λογικὴν καὶ χρησιμοποιοῦσα, ἀπλῶς, θεολογικὴν ὀρολογία.

Ὁ Kant ἐπιδεικνύει ἓνα σεβασμὸν πρὸς τὴν ὑπερβατικότητα: τὴν Θεότητα, τὸ μυστήριον καὶ ἀπρόσιτον τοῦ Θείου, τὸν ὅποιον πλείστοι ὅσοι θεολόγοι δὲν ἔχουν. Οὗτος διατείνεται ὅτι, διὰ τῆς κριτικῆς του, ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Θείου «ἐκ τῶν δεσμῶν τῶν Ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας» (668) καὶ «ἐκ τῆς ἀλύσεως τῶν φυσικῶν αἰτίων» (654), διὰ τῶν ὁποίων καταλήγομεν «εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς ὄντος, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὰς δικάς μας ἐννοίας» (669). Οὕτω κινεῖται οὗτος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Ἀποφατικῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας, ἥτις, θέλουσα νὰ περισώσει τὸ θεῖον Μυστήριον καὶ νὰ ἀποτρέψει τὴν σύγχυσιν καὶ ταύτισιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ Κτιστὸν καὶ νὰ ἐξάρει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐν ὄν — ἔστω καὶ τὸ ὕψιστον —, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ὄντα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει διάφορον τρόπον ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ὀρίζει τὸν Θεὸν ἀκόμη καὶ ὡς Μη-ὄν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νεωτέραν Ὁρθόδοξον θεολογίαν, ἥτις, δυτικίζουσα, ρέπει ἰσχυρῶς πρὸς τὸν Καταφατισμὸν καί, κατ' ἀκολουθίαν, εἰς τὴν κοσμικο- καὶ ἀνθρωπο-ποίησιν τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχουν σύγχρονοι Ὁρθόδοξοι, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν ἔτσι περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς νὰ ἦσαν οἱ «ἐξ ἀπορρήτων» Αὐτοῦ!

Αἱ περὶ *Θρησκείας* ἀπόψεις τοῦ I. Kant συγκλίνουν πρὸς ἐκεῖνας τοῦ θρησκευτικοῦ Rationalismus. Οὗτος ἀποδέχεται δηλ. μίαν *ἐμφυτον* θρησκευτικότητα, μὲ κυρίαν ἔκφρασιν τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, τὰς δὲ θετικὰς ἢ ἱστορικὰς *Θρησκείας* ὡς *ἐκπεσούσας* μορφὰς ταύτης, μὲ τελειότεραν πῶς ἐκ τούτων τὸν Χριστιανισμόν, ὅστις, ὅμως, θὰ τελειωθεί τότε καὶ μόνον, ὅταν θὰ ἀποβάλλει τὰ πρόσθετα καὶ θὰ ἐπιστρέψει εἰς τὴν Λογικὴν θρησκείαν. Εἶναι δὲ αὐτονόητον, ὅτι οὗτος δὲν ἀναγνωρίζει ὑπερφυσικὴν, θεϊαν, Ἀποκάλυψιν. Ἀναφέρει δὲ σχετικῶς: «Θὰ πρέπει, μὲ βεβαιότητα, νὰ λεχθεῖ: "τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ θὰ ἔχει φθάσει εἰς ἡμᾶς" τότε καὶ μόνον, ὅταν ἡ ὑπόθεσις τῆς σταδιακῆς μεταβάσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἰς μίαν γενικὴν Λογικὴν θρησκείαν καί, οὕτω, πρὸς ἓν (θεῖον) ἠθικὸν κράτος ἐπὶ τῆς Γῆς, ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ κάπου *δημοσίως*, θὰ ἔχει

80. Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Ἀπολιναρίου* (Jaeger III,1, 144). Πρὸς Ὀλύμπιον, *Περὶ τελειότητος* (Jaeger VIII,1, 178).

ἀπλώσει ρίζας»⁸¹. Οὕτω προσεγγίζει ὁ Κ. τὰς περὶ παιδαγωγικοῦ χαρακτήρος τῆς Θρησκείας ἀπόψεις τοῦ Lessing. Τὴν Θρησκείαν κατανοεῖ ἀθεϊστικῶς ὁ Kant, μὲ βάσιν τὸ δικόν του ἀνθρωπο-διάγραμμα, ἀπορρίπτει δὲ πᾶσαν διδασκαλίαν περὶ θείας Ἀποκαλύψεως καὶ περὶ παρεμβάσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς «σωτηρίαν» τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἰδέα μᾶς «ἀντιπροσωπευτικῆς ἱκανοποιήσεως», διὰ τῆς θυσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Ὅστις, αἴρων τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, πάσχει ἀντ' ἐκείνων, ἀντίκειται πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ὅστις ἀπαιτεῖ τὴν ἀμοιβὴν ἢ τὴν τιμωρίαν τοῦ ἰδίου τοῦ πράττοντος. «Οὐδεὶς ἄλλος δύναται, μὲ βάσιν τὴν Λογικὴν, νὰ ἀντιπροσωπεύσει αὐτόν, διὰ τοῦ ὑπερέτρου τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀξιομισθίων του». «Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται εἰς ἠθικὸν τρόπον ζωῆς διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου», καὶ τὴν εὐθύνην ταύτην, καθὼς καὶ τὰς συνεπειὰς αὐτῆς, οὐδεὶς ἕτερος δύναται νὰ ἄρει ἀπ' αὐτοῦ. Τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ κατανοεῖ ὁ Κ. ἀλληγορικῶς, τὸ δὲ περὶ τριαδικοῦ Θεοῦ ἐκφράζει, κατ' αὐτόν, «τὸν ὕψιστον, διὰ τοὺς ἀνθρώπους οὐδέποτε κατορθούμενον, σκοπὸν ἠθικῆς τελειώσεως θνητῶν ὄντων, ὅστις εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ νόμου. Ἡ ἰδέα αὕτη γίνεται εἰς τὴν Θρησκείαν μία ἀρχὴ πίστεως: "Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη", διὰ τῆς ὁποίας παρίστανται ὁ μὲν Πατὴρ ὡς «ὁ Ἀγαπῶν», ὁ δὲ Υἱὸς ὡς «τὸ ἐξ αὐτοῦ προαγόμενον καὶ ἀγαπώμενον ἀρχέτυπον τῆς Ἀνθρωπότητος», τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ὁ σύνδεσμος «τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ παρέχοντος εὐδαιμονίαν,... πρὸς τὸν φόβον Θεοῦ». Ἐδῶ ἀναφέρεται, συγκεκρωμένως, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Filioque ὁ Kant: «ὡς ἐξ ἀμφοτέρων (δηλ. Πατρὸς καὶ Υἱοῦ) ἐκπορευόμενον»⁸²!

Ὁ Kant φέρει, περαιτέρω, τὰς περὶ Θρησκείας ἀπόψεις του εἰς ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ὅπως ἐπραξε μὲ τὴν ἀνατομίαν τῆς Λογικῆς, οὕτως ἐργάζεται καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον κατανοεῖ ὡς «σύστημα» ἀντιπαλαιουσῶν δυνάμεων καὶ λειτουργιῶν, ἐπηρεασμένος καὶ ἐκ τοῦ μηχανικοῦ κοσμοειδώλου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διὰ νὰ καταλήξει εἰς ἓνα Dualismus πνεύματος καὶ ὕλης. Μὲ ἀπόβλεψιν καὶ εἰς τὸ περὶ προποταρικῆς ἁμαρτίας Χριστιανικὸν δόγμα, παραδέχεται οὗτος, ὅτι «ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον μία φυσικὴ ροπὴ πρὸς τὸ Κακὸν» (concupiscentia), προερχομένη ἐκ τοῦ «ζωώδους ἐν τῷ ἀνθρώπῳ», ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρισθεῖ ὡς «ἡ φυσικὴ καί, ἀπλῶς, μηχανικὴ φιλαυτία», ἐκδηλουμένη

81. Im. Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*, ἐκδ. ὑπὸ R. Malter (Reclam 1231(4)/1974), 161).

82. Αὐτόθι, 190-191.193.194.

εἰς τὰ «ἐνστικτα» «συντηρήσεως», «μεταφυτεύσεως» καὶ «εἰς τὴν σχέσιν πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους»⁸³. Ἡ ροπὴ αὕτη πρὸς τὸ Κακόν, ὡς φυσικὴ καὶ ἐνστικτώδης ἔφρσις, δὲν εἶναι, κατ' ἀρχήν, κακόν, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ κακόν. Πότε; — Ὁ ἄνθρωπος διαφέρει τῶν ἄλλων Ζώων — συνεχίζει ὁ Kant — ὡς πρὸς τὸ ὅτι ζεῖ, συγχρόνως, καὶ εἰς ἓν δεύτερον βασίλειον: τὸ τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Λογικῆς, διὰ τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ ἀρθεῖ ὑπεράνω τῶν ἐνστικτῶν καὶ νὰ προσδιορίσῃ αὐτά. Ἐδῶ ἔχει σημασίαν νὰ τονισθῇ τὸ «μπορεῖ». Ὁ Kant βλέπει τὴν «ἀμαρτίαν» μόνον εἰς τὸ «ζωῶδες» τοῦ Ἀνθρώπου, ἐνῶ τὴν πνευματικὴν φύσιν αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς «φυσικῶς» ὑγιῆ: ὑγιῆ θέλησιν καὶ λογικὴν, δυναμένην νὰ συσκοτισθῇ μόνον διὰ συμβατικῶν, τ.ἐ. ἱστορικῶν, συγκυριῶν. Ὁ ἄνθρωπος «μπορεῖ» νὰ τελειωθῇ ἠθικῶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀρκεῖ νὰ θελήσῃ. Τὸ αἶτημα τοῦ K. εἶναι: «Ὁφείλεις, διότι μπορεῖς». Ἐδῶ ἡ «ἄνωθεν» θεία Χάρις, ὡς ἀρωγός, εἶναι περιττή: Ὁ Θεὸς δὲν χρειάζεται διὰ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν. Ὁ Διαφωτισμὸς εἶναι Autonomie!

Διὰ τῆς Λογικῆς (Vernunft) του καλεῖται ὁ Ἀνθρωπος, — «διότι μπορεῖ» —, νὰ στρέψῃ τὴν «φύσιν» πρὸς τὸ Κακόν, ἤτοι πρὸς τὴν Φιλαυτίαν, ρέπουσαν Θέλῃσιν (Wille) του πρὸς τὸ Ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἡγεῖ: «κατηγορικὴ προσταγὴ» (kategorischer Imperativ), δηλ. πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν «ἐμφυτον» ἠθικὸν νόμον, ὅστις ἐπιτάσσει τὴν ἐπιτέλειον τοῦ ἠθικοῦ, ἄνευ ἰδιοτελῶν κινήτρων καὶ συμ-φέροντος, καὶ ὅστις συμπυκνοῦται εἰς τὴν φράσιν: «Ἐνέργει εἶσι, ὡς ἐὰν ἡ πρόθεσις (Maxime) τῆς ἐνεργείας σου, διὰ τῆς θελήσεώς σου, νὰ ἐγένετο Φυσικὸς νόμος», ἢ ἄλλως πως: «Ἐνέργει εἶσι, ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖς τὴν Ἀνθρωπότητα, τόσον εἰς τὸ δικό σου πρόσωπον, ὅσον καὶ εἰς τὸ πρόσωπον παντὸς ἄλλου, εἰς πᾶσαν περίστασιν, ὡς σκοπὸν καὶ οὐδέποτε, ἀπλῶς, ὡς μέσον»⁸⁴. Ὁ Kant ἦτο, ἀκόμη, φορεὺς τοῦ Αἰσιοδόξου πνεύματος τοῦ Διαφωτισμοῦ: ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Ἀνθρωπος «μπορεῖ», ἀφ' ἑαυτοῦ, νὰ διορθωθῇ!

Καὶ ἡ Θρησκεία; — Ποίαν «θέσιν» καταλαμβάνει εἰς τὸ κἀντειον «σύστημα» τοῦ ἠθικοῦ Λογικισμοῦ; — Ἀπλούστατα: Οὐδεμίαν! Ἡ Θρησκεία ἔχει ὡς ἀποστολὴν νὰ παίζει «θέατρον» εἰς τὸν Pietismus τοῦτον, ἤτοι νὰ ἐξαπατᾷ, ὑποσχομένη ἀμοιβὰς καὶ ἐκφοβίζουσα μὲ ποινὰς τοὺς Ἀνθρώπους. Ἀποστολὴ τῆς Θρησκείας εἶναι, νὰ παριστᾷ

83. Αὐτόθι, 30.33 ἐξ.

84. Im. Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (ἐκδ. ὑπὸ K. Vorländer, 1965³, 43.52).

τὰς ἐπιταγὰς τῆς *αὐτονόμου* Ἠθικῆς ὡς ἐντολὰς καὶ ὡς ἔκφρασιν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ ἀποκτοῦν ἔτσι *θεῖον* κύρος καὶ νὰ γίνονται πλέον σεβαστὰ ὑπὸ τῶν Ἀνθρώπων. Ἡ Ὁρησκεία καθίσταται, οὕτω, πρόσφορον καὶ ἐπιθυμητὸν *παιδαγωγικὸν* μέσον εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ ἐκάστοτε Κρατισμοῦ. Ὁ Ἠθικισμὸς (Pietismus) ἢ Ἀνθρωπισμὸς εἶναι Ἀθεΐα, ἀλλ' Ἀθεΐα *συγκεκαλυμμένη* ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς Ὁρησκείας, καὶ τοῦτο, διότι ἡ Ὁρησκεία ἐξυπηρετεῖ αὐτὸν *καλύτερον* ἢ ἡ Ἀθεΐα, ὡς παρέχουσα εἰς τὰ ιδεώδη του τὴν «κάλυψιν» καὶ διὰ τῆς *θείας* αὐθεντίας.

Ἀκριβῶς δέ, διὰ νὰ προσδώσει *θεῖον* κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὰ *ἠθικὰ* περιεχόμενα τῶν θεωριῶν του, ἐπενόησεν ὁ Kant *τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ* διὰ μιᾶς *δικῆς του* «ἀποδείξεως», τῆς γνωστῆς ὡς «Ἠθικῆς». Ὁ Kant ἀπέρριψε τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς «καθαράς», ἤτοι τῆς θεωρητικῆς, Λογικῆς, ἀλλ' ἐστήριξε τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς «πρακτικῆς» Λογικῆς, ἤτοι τῆς Ἠθικῆς, ὑπὸ τοὺς ἀκολουθούς συλλογισμούς: Οὗτος ἀποδέχεται, ὅτι ὑπάρχει *ἐμφυτος* Ἠθικὸς νόμος, κατ' ἀντιστοιχίαν καὶ πρὸς τὴν περὶ ἐμφύτων ιδεῶν θεωρίαν τοῦ R. Descartes, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει «Κατηγορικὸν Πρόσταγμα» (Kategorischer Imperativ). «Ὅλοι αἱ ἠθικαὶ ἔννοιαι, οὔσαι a priori, ἔχουν τὴν ἔδραν καὶ τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν Λογικὴν... καί, ἀκριβῶς, εἰς τὴν καθαρότητα ταύτην τῆς προελεύσεώς των ἔγκειται ἡ ἀξία των,... καθιστάμεναι ἠθικοὶ νόμοι, ἰσχύοντες διὰ πᾶν Λογικὸν ὄν»⁸⁵.

Ὁ Ἠθικὸς, λοιπὸν, οὗτος νόμος, ὅστις εἶναι καθολικῆς ἰσχύος, ἐμπεριέχει τὸ αἶτημα τῆς *ἀμοιβῆς* διὰ τὸν ἐπιτελοῦντα τὰ προστάγματά του, ἤτοι τῆς «σωτηρίας» (Heiligkeit) ἢ «εὐδαιμονίας» (Glückseligkeit), ἥτις, ὅμως, δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθεῖ εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν, διότι εἶναι πρόσκαιρος καὶ πεπερασμένη· ἀπαιτεῖ δὲ «τὴν προέκτασιν τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸ ἄπειρον» πρὸς ἀπόδοσιν ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας διὰ τοὺς ἐπιτελοῦντας τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰ φαῦλα. Τὸ Ἠθικόν, λοιπὸν, αἶτημα περὶ ἐξιώσεως ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας ἐμπεριέχει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ αἶτημα Ἀθανασίας τῆς Ψυχῆς καὶ τοῦτο, πάλιν, τὸ αἶτημα Ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ μισθαποδότου καὶ τιμωροῦ. Τὸν Ἠθικὸν τοῦτον νόμον δὲν ταυτίζει ὁ Kant πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως ποιεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, ὅστις πρεσβεύει ἑτερονομικὴν Ἠθικὴν, ἥτις ἀντίκειται πρὸς τὸν αὐτόνομον χαρακτῆρα τῆς «καθαράς» Ἠθικῆς. Συνεπῶς ὁ Θεὸς δὲν χρειάζεται πρὸς ἐπιτέλεισιν τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν. Ὁ ἄνθρωπος δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνευ τῆς Θεΐας ἀρωγῆς

85. Αὐτόθι, 31.

νὰ καταστεί ἠθικός. Ἀπλῶς δὲ ὁ Θεὸς τίθεται εἰς τὸ τέλος, καὶ δὴ οὐχὶ ὡς ὑπάρχων, ἀλλ' ὡς Αἴτημα (Postulat) ὅτι ὑπάρχει: ὡς ἐπιθυμία νὰ ὑπάρχει πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ἀγαθῶν, κατὰ τὸ ἀνάλογον τοῦ δικαίου Δικαστοῦ. «Μόνον ἡ ἀπόκτησις τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ» τῆς Εὐδαιμονίας ἐγείρει τὸ αἴτημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ ὁ Kant, παρὰ τὰ ἀντιθέτως λεγόμενά του, θέτει ἰσχυρότατα κίνητρα ἰδιοτελείας πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἐγείρονται ταῦτα ὡς «αἰτήματα». Οὐχί, λοιπόν, ἡ Θρησκεία ἐμπεριέχει καὶ ὑπαγορεύει τὴν Ἠθικὴν, ἀλλὰ ἡ Ἠθικὴ ἐπινοεῖ τὴν Θρησκείαν: «ὁ ἠθικός νόμος ἄγει... εἰς τὴν Θρησκείαν, ἥτοι εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὅλων τῶν καθηκόντων ὡς θείων ἐντολῶν»⁸⁶.

Τὸν Θεὸν «ἐξάγει» ὁ Kant ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ἠθικοποιηθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἥτοι νὰ καταστεί «χρηστός» πολίτης, καὶ νὰ ἀμειφθεῖ διὰ τὴν ἠθικὴν του ταύτην, φαντάζεται δὲ τοῦτον ὡς ἄνθρωπον, ἥτοι ὡς «ἐν Ὄν, τὸ ὅποῖον, διὰ τῆς Λογικῆς καὶ Θελήσεως, εἶναι ἡ αἰτία (δηλ. ὁ αἴτιος) τοῦ κόσμου»⁸⁷. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δικαιούται ὁ L. Feuerbach, ὅστις, ὀλίγον ἀργότερον, θὰ διακηρύξει, ὅτι οἱ Θεοὶ προέκυψαν ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια τοῦ Kant εἶναι βαθύτατα διαποτισμένη ὑπὸ τοῦ Δυτικοῦ πνεύματος: τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὅστις ἔρχεται ὡς ἐκδικητῆς, ἀποδίδων τὰ «ἴσα», κατὰ τὸ «Ὁφθαλμὸν ἀντὶ Ὁφθαλμοῦ καὶ Ὀδόντα ἀντὶ Ὀδόντος» (Ματθ. 5, 38), δὲν ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὸν «Πατέρα» τῆς Καινῆς Διαθήκης: τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συγχωρήσεως, εἰς τὸ Ὅποῖον προσεύχεται ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὑπὲρ τῆς σωτηρίας πάντων, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Διαβόλου, καὶ πιστεύει εἰς τὴν «ἀνακεφαλαίωσιν τῶν πάντων ἐν Χριστῷ, τῶν ἐπὶ τοῖς Οὐρανοῖς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Γῆς» (Ἐφεσ. 1, 10). Ἡ Ἠθικὴ τοῦ Kant εἶναι λογικὴ καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸν συγχωροῦντα τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ «δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ» (Ρωμ. 4, 5). Εἰς τὸν Kant κατανοεῖται ὁ Θεὸς ὡς εἶδος Μονάρχου τῆς συνειδήσεως, ἐπιτάσσοντος διὰ τοῦ «ἔσω» νόμου τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἠθικοῦ, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸν νομοθετοῦντα κοσμικὸν Μονάρχην.

Ὁ ἄθεος οὗτος φιλοσοφικὸς Ἠθικισμὸς ἐπέδρασε, βαθύτατα, ἐπὶ τῆς Δυτικῆς, εἰδικώτερον δὲ τῆς Προτεσταντικῆς, θεολογίας μέχρι σήμερον, ἐκφράζει δὲ τὴν αὐτονομίαν τοῦ Δυτικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν πεποίθησιν, ὅτι δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνευ τῆς Θείας Χάριτος νὰ

86. Πρβλ. Im. Kant, μν. ἔργ.: *Kritik der praktischen Vernunft*, 194 ἐξ. 205.

87. Αὐτόθι, 199.

ἐπιτελέσει τὸ ἠθικὸν καὶ ἀγαθόν, ὁ δὲ Θεός, ὡς «ὁ δίκαιος Κριτής», εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀποδώσει εἰς αὐτὸν «τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον... ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ» (Β΄ Τιμ. 4, 8). Ὁ Kant, — δέσμιος τοῦ αἰσιοδόξου πνεύματος τῆς ἐποχῆς του —, πιστεύει εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς, ὑπὸ μόνου τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄνευ τοῦ Θεοῦ, «διὰ μιᾶς διαρκοῦς προόδου ἠθικῆς τελειώσεως, ἐκ τῶν κατωτέρων πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας»⁸⁸. Ἀντιστοίχως δὲ ἡ Δυτικὴ θεολογία θὰ μεταβάλλει τὸν Χριστιανισμὸν εἰς Ἀνθρωπισμὸν. Ἡ ἀγιογραφικὴ ρῆσις: «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» (Α΄ Ἰω. 4, 16) θὰ μετατραπῆ εἰς: Ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ Θεός, καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν θὰ ἐκκληφθῆ ὡς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Ὁ Θεὸς ὡς «ὑποκείμενον» θὰ ἀπορριφθῆ, ὡς μυθικὸν κατάλοιπον, καὶ ἡ «χριστιανικὴ» θεολογία θὰ συνεχίσει νὰ θεολογῆ μὲν, ἀλλ' ἀθέως⁸⁹. Ἡ Δυτικὴ θεολογία, ἐν τῇ προσπαθείᾳ της νὰ ἐκσυγχρονίσῃ τὸν Χριστιανισμὸν, ἤτοι νὰ προσαρμόσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ἐκάστοτε ἰσχύοντα κοινωνικὰ δεδομένα καὶ τὰς ἰδεολογίας, μὲ σκοπὸν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πλέον ἐλκυστικὸν καὶ προσιτόν, δηλ. λογικῶς ἀποδεκτόν, ὑπὸ τῶν Ἀνθρώπων, κατέστρεψε, κατ' οὐσίαν, αὐτόν. Τὰ πράγματα, τοῦλάχιστον ἡ μέχρι τοῦδε πορεία καὶ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας, ἀπέδειξαν ὡς οὐτοπίας τὰ ιδεώδη ταῦτα τῆς Δυτικῆς κοινωνίας, ἀφοῦ, εἰδικῶς ἡ κοινωνία αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφηρμόσθη ὁ ἄθεος καὶ αὐτόνομος οὗτος Ἀνθρωπισμὸς καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς Χριστιανικῆς θεολογίας, μὲ ἀπόβλεψιν εἰς

88. Αὐτόθι, 196.

89. Περὶ τὰ θέματα ταῦτα τῆς Δυτικῆς θεολογίας ἔχω ἀσχοληθῆ διεξοδικῶς πῶς εἰς τὸ ἔργον μου: *Τὸ περὶ Θεοῦ ἐρώτημα* (1977), ἰδίως σ. 615 ἔξ. Ὁ K. Delikostantis ἐπιχειρεῖ, εἰς τὴν ἐργασίαν του: *Der moderne Humanitarismus* (1982), μίαν κριτικὴν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν Δυτικὴν ἰδέαν τοῦ Humanismus, ἐκφυλισθεῖσαν εἰς Humanitarismus, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐννοεῖ τὰς ποικίλας μορφὰς τοῦ «κοινωνικοῦ Εὐδαμονισμοῦ». Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην προβαίνει οὗτος εἰς κριτικὴν καὶ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς «ἀθεολόγου» D. Sölle, ἣτις ἐπιχειρεῖ, διὰ τῶν ἔργων της, νὰ συνδυάσῃ ἄθεον Χριστιανισμὸν ὡς Ἀνθρωπισμὸν καὶ εὐδαμονιστικὴν ἠθικὴν, διὰ νὰ καταλήξῃ ὁ ἴδιος εἰς μίαν ἐναρμονιστικὴν σύνθεσιν Ἀυτονόμου Καντείου Ἠθικῆς καὶ Ἐτερονόμου Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Τὸν Kant θεωρεῖ οὗτος «ὡς τὸν στοχαστὴν τῆς Ἀυτονομίας, ὅστις εἶδεν ἐν αὐτῇ τὴν βᾶσιν τῆς ἀξίας τοῦ Ἀνθρώπου, καὶ παρὰ τῷ ὁποίῳ ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου εὔρε τὴν πλέον πειστικὴν, μέχρι σήμερον, διατύπωσίν της», τὸν δὲ «Humanitarismus ὡς διαστροφὴν καὶ ἀπειλὴν τοῦ ἔθους τῆς Ἀυτονομίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἔθους τῆς Ἀγάπης» (207). Ὁ Δεληκωσταντῆς δὲν προβαίνει εἰς κριτικὴν τῶν ἀπόψεων τοῦ Kant, ὑπὸ Χριστιανικὴν ἔποψιν, καὶ δὲν δικαιολογῆ, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμβιβάζονται τὰ ἀσυμβίβαστα: ἡ Ἀυτόνομος ἠθικὴ τοῦ Kant καὶ ἡ Ἐτερόνομος χριστιανικὴ ἠθικὴ (ἀγάπη). Εἰς τὴν ἔρευνάν του σπερρίζεται οὗτος, ἀποκλειστικῶς, εἰς Δυτικὰς πηγὰς, εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο νὰ συνεχίσει, περαιτέρω, ταύτην, μὲ ἀπόβλεψιν, κυρίως, εἰς τὸ Ὀρθόδοξον ἔθος.

τὴν ἠθικὴν τελείωσιν καὶ τὸν ἐξανθρωπισμὸν τῶν Ἀτόμων τῆς, εἰς οὐδὲν ὑπολείπεται τῆς ἐγκληματικότητος καὶ διαφθορᾶς ἄλλων κοινω-
νιῶν, — τοῦναντίον δὲ οὐχὶ μόνον ὑπερτερεῖ εἰς «ἀγαθὰ» τοῦ εἶδους
τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἡ κυρία αἰτία μυρίων κινδύνων καὶ κακῶν,
ποῦ περισφίγγουν καὶ ταλανίζουν, σήμερον, σύνολον τὴν Ἀνθρωπό-
τητα.

Παρέκβασις: Ἡ Μαγεία.

Ἡ περίοδος καταδιώξεως, βασανισμῶν καὶ θανατώσεως τῶν λε-
γομένων Μαγισσῶν (Hexen, Witch, Strega, Στριγγλα), ἣτις διήρκεσεν
ἀπὸ τοῦ 13ου μέχρι καὶ τῶν μέσων, περίπου, τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀποτελεῖ
μίαν ἐκ τῶν πλέον σκοτεινῶν καὶ ἐγκληματικῶν ἐποχῶν τῶν Λαῶν τῆς
Δύσεως καί, κυρίως, τῶν δύο τμημάτων τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ,
ἦτοι τοῦ Ρωμαϊσμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ· ταῦτα ἡμιλλῶντο εἰς
πρωτοβουλίας καὶ δραστηριότητας, ἀφορώσας εἰς βασανισμοὺς καὶ
θανατώσεις, κατὰ προτίμησιν διὰ τῆς Καύσεως ἐπὶ πυρᾶς, ἀθῶων Ἀν-
θρώπων, κατ' ἐξοχὴν δὲ Γυναικῶν. Αἱ διώξεις αὗται εἶχον ἀρχίσει
κατὰ πολὺ ἐνωρίτερον, ἐπισημοποιήθησαν, ὁμως, διὰ τῆς διαβολῆτος
Βούλας: *Summis desiderantes affectibus* (1484) τοῦ Πάπα *Innocenz*
VIII., διὰ τῆς ὁποίας ἐκήρυσσεν οὗτος τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Μάγων
καί, κυρίως, κατὰ τῶν Μαγισσῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεδίδοντο σχέσεις
ἐρωτικῆς συνουσίας μὲ τοὺς Δαίμονας· οὗτοι δέ, διὰ τῆς ἐπικοινωνίας
καὶ τῆς συνεργασίας των μὲ τὰ Δαιμόνια, ἐγίνοντο πρόξενοι δεινῶν
καὶ δυστυχίας εἰς ἀνθρώπους καὶ Λαοὺς. Οὗτος δὲ ἀνέθηκε τὴν ὀργά-
νωσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐξοντώσεως τῶν Μαγισσῶν
«εἰς τοὺς δύο ἡγαπημένους υἱοὺς του, Δομινικανοὺς μοναχοὺς, *H.*
Krämer καὶ *J. Sprenger*, οἱ ὁποῖοι ἀνήκον εἰς τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα τέρα-
τα, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ συνδυάζουν ἐγκληματικότητα καὶ ἀκολασίαν
μὲ αὐτοσυγκράτησιν, ἐγκράτειαν καὶ φιλοδοξίαν, καὶ τὰ ὁποῖα, ὅταν
περιβληθῶν μὲ δύναμιν, γίνονται ἡ Μάστιξ τῶν συνανθρώπων των». Οὗτοι δὲ
συνέγραψαν τὸ διαβόητον ἔργον *Malleus maleficarum* (1487), ἦτοι τὸ Μαγικὸ
Σφυρί, εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφουν, λεπτομερῶς, «τὰς πορνείας μεταξὺ
Διαβόλου καὶ τῶν Γυναικῶν, καθὼς καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αὗται
θα ἐξηναγκάζοντο εἰς ὁμολογίαν διὰ τῶν βασανισμῶν καὶ τῆς τανάλιας τοῦ
Δημίου»⁹⁰. «Αἱ κατηγορούμεναι ἦσαν, σχεδὸν πάντοτε, ἀθῶαι καί, συχνάκις, ἀγαθαὶ καὶ
ἐντιμοὶ Γυναι-
κες» (331), ὑπεβάλλοντο δὲ εἰς φρικτὰ βασανιστήρια ὑπὸ «αἰσχροῶν

90. R. Huch, *Das Zeitalter der Glaubensspaltung* (1964), 330.331. Αἱ περαιτέρω
σελίδες παρατίθενται ἐντὸς τοῦ κειμένου.

καὶ αἰμοδιψῶν» Ἀτόμων, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἠναγκάζοντο αὐταὶ νὰ ὁμολογοῦν τὴν «ἐνοχὴν» των, μὲ συνέπειαν τὸν ἐγκλεισμόν των εἰς φυλακὰς, ἔνθα καὶ «ἀνέμενον τὴν διὰ πυρᾶς θανάτωσίν των ὡς λύτρωσιν» (335).

Αὐταὶ ἀπετέλουν τὰ ἐξιλαστήρια θύματα, δι' ὅσα κακὰ καὶ δεινὰ συνέβαινον εἰς ἄτομα, πόλεις καὶ λαοὺς, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπεδίδοντο εἰς «μαγεύματα» ὑπ' αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι, διὰ τὰ δεινὰ των, δὲν ἀνεζήτουν ἄλλας, φυσικὰς κ.λπ., αἰτίας καὶ ὑπευθύνους, ἀλλ' ἀπέδιδον ταῦτα εἰς Στρίγγλας. Συχνάκις οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὰ δεινὰ — Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία — διωχέτεον, τεχνηέντως, τὴν ὀργὴν τοῦ Λαοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν. «Συμφώνως πρὸς τὸ Μαγικὸ Σφυρί, ἐὰν ἡ Μήτηρ τῶν Κατηγορουμένων εἶχε κατ' ὡς Μάγισσα», θὰ ἔπρεπε νὰ καοῦν καὶ τὰ τέκνα της, διότι ταῦτα ἦσαν «ἡ κατηραμένα ἢ εἶχον γεννηθεῖ ἐκ τοῦ Διαβόλου» (334).

Τὰ ἐγλήματα ταῦτα κατὰ ἀθῶων Ἀτόμων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς Πολιτικῆς ἡγεσίας ἦσαν εὐρέως διαδεδομένα εἰς ὅλας τὰς Χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ κυρίως εἰς Γερμανίαν, καὶ μέχρι τοῦ βάθους τοῦ 18ου αἰῶνος, ἦτοι καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν νέων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων διὰ τῆς Φυσικῆς. «Ἡ Γερμανία, συχνάκις, ὑπέπεσεν εἰς τὴν Barbarei, οὐδέποτε, ὅμως, τόσον φρικτῶς, ὅσον κατὰ τὴν περίοδον τῆς διώξεως τῶν Μαγισσῶν» (334). «Εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Trier ἐκάησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1593-97 306 Μάγισσαι, χωρὶς νὰ ὑπολογίζεταί ἡ ἰδίᾳ ἡ πόλις Trier, εἰς τὸ Kanton Bern 1597-1600 ὑπὲρ τὰς 300, εἰς τὴν περιοχὴν Würzburg, εἰς ἓν καὶ μόνον μικρὸν χωρίον καὶ ἐπὶ ἓν ἔτος, 99. Ἀλλὰ καὶ εἰς μικροτέρας πόλεις ἐμαίνοντο, φρικτῶς», διώξεις καὶ θανατώσεις Μαγισσῶν (333).

Οἱ λόγοι τῶν φαινομένων τούτων τοῦ Σατανισμοῦ κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν περίοδον θὰ ἠδύναντο νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἀκόλουθα: Ἡ τελεία διαφθορά, ἡ ἐγκληματικότης καὶ ἡ ἐκκοσμίκευσις τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἥτις πᾶν ἄλλο ἢ χριστιανικὴ ἦτο. Ὁ Πάπας ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Ἀντι-Χριστοῦ. «Ποῖος εἶναι, λοιπόν, ὁ Ἀντι-Χριστος, ἐὰν δὲν εἶναι ὁ Πάπας ὁ Ἀντι-Χριστος» (WA 6, 328); — ἀναφέρει ὁ Λούθηρος. «Πρὸ πολλοῦ ἐξηπάτα ὁ Παπισμὸς ἀπλοϊκοὺς, εὐσεβεῖς Χριστιανοὺς εἰς πόλεις καὶ χωρία. Πάπα πρὸς Πάπα ἔστρεψεν ὁ Χριστὸς τὰ νῶτα. Ὁ Παπισμὸς δὲν ἐπλανάτο, ἀπλῶς, — ἦτο ὁ ἴδιος ἡ κυρία πλάνη, διότι ἡ ἀλήθεια δὲν σχετίζεται, πρωτίστως, μὲ λόγους, ἀλλὰ μὲ εἶναι καὶ πράττειν»⁹¹. Ἐξ αἰτίας τῆς

91. P. de Rosa, *Gottes erste Diener* (1991), 147.

διαφθορᾶς ταύτης τοῦ Παπισμοῦ ἀπώλεσεν ὁ κόσμος τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν νικητὴν τοῦ Διαβόλου, καὶ ἐξηπλώθη, διάχυτος, ἢ Δαιμονο-φοβία, ὡς ἀβεβαιότης καὶ φόβος πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Σατανᾶ. Πολλοὶ δὲ ἄνθρωποι κατέφευγον εἰς αὐτὸν πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν! Αἱ Δυτικαὶ κοινωνίαι ἐγέμισαν ἀπὸ αἰρέσεις καὶ παραθρησκευτικὰς καὶ ἀποκρύφους συνάξεις καὶ τελετουργίας. Ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος ἐβασανίζετο ὑπὸ τοῦ φόβου πρὸ τῶν Δαιμόνων καὶ «ἐθεώρει τὴν ζωὴν ὡς ἐν ὑπερφυσικὸν δράμα: τὴν πάλιν Θεοῦ καὶ Σατανᾶ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην Ψυχὴν» (328). Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἀντὶ νὰ μετανοεῖ καὶ νὰ ἐπιστρέφει ὁ Παπισμὸς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἐποίει τὰ τῆς Πόρνης, ἐνθα λέγει ὁ Κύριος: «Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ, καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς» (Ἄποκ. 2, 21). Οὗτος δέ, χρησιμοποιοῦν τὰ ἀπάνθρωπα, κοσμικὰ, μέσα τῆς δυνάμεως, τῆς βίας καὶ τοῦ ἐγκλήματος, ἐπεχειρεῖ νὰ συγκρατήσῃ καὶ νὰ ἐπαναφέρει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν Ρώμην διὰ τοῦ φόβου καὶ τῆς τρομοκρατίας.

Πλεῖστα ἐκ τῶν «δαιμονικῶν» τούτων φαινομένων ἐσχετιζοντο πρὸς παθολογικὰς καταστάσεις καὶ ἀσθενείας ἐξηθλιωμένων ἐκ τῶν δεινῶν Ἀτόμων, τὰ συμπτώματα τῶν ὁποίων ἐξελαμβάνοντο ὡς «δαιμονικά». Ὁ Johann Weyer, διάσημος ἰατρὸς τῆς ἐποχῆς του, εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του: *De praestigiis daemónum* (Basel 1563), «καταπολεμεῖ τὴν Barbarei τῶν κατὰ τῶν Μαγισσῶν διώξεων, σκεπτόμενος ὡς ἰατρὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος,... καὶ θεωρεῖ ὡς αἰτίαν τῶν “δαιμονικῶν” τούτων συμπτωμάτων τὴν Hysterie, καθὼς καὶ ἄλλας, παθολογικὰς, καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι κατελάμβανον τὰ θύματα, τὰ ὁποῖα καὶ “ὠμολόγουν” τὴν ἐνοχὴν των, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κατηγοριῶν περὶ συνουσίας των μὲ τὸν Διάβολον. Ἐκ τῆς ἰατρικῆς του δὲ ἐμπειρίας ἀνέφερον οὗτος πλῆθος παραδειγμάτων ἰάσεως ἀσθενῶν διὰ καταλλήλου ψυχοσωματικῆς θεραπείας» (335). Ἐπίσης, διότι δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς τὰς μεταξὺ πνεύματος καὶ ἐγκεφάλου σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις, εἶναι πιθανὸν ἢ μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ἐγκεφαλικά παθήσεις δημιουργοῦν καὶ ψυχο-πνευματικὰς διαταραχὰς ἔτσι, ὥστε τὸ Ἄτομον νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς «δαιμονισμένον». «Εἰς ἀνωμάλους περιπτώσεις ἐπὶ μέρους κέντρα τοῦ Ἐγκεφάλου μποροῦν νὰ ἀπομονωθοῦν καὶ νὰ λειτουργοῦν ὡς αὐτοτελεῖς ἀτομικότητες. Διὰ τῆς προοιούσης δὲ ἀποδιοργανώσεως τῆς πνευματικῆς προσωπικότητος ἀκολουθοῦν τὰ συμπτώματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Ψυχιατρικὴν ὡς “Σχιζοφρενία”»⁹².

92. G. Köhler, *Die Wissenschaft und das Unwahrscheinliche* (1973), 80.

Εἷς ἄλλος ἱατρός, ὁ Wilhelm Fabricius ἐκ Hilda (ἀπέθανε τὸ 1634), εἰς τὴν ἐργασίαν του: «*Christlich Bedenken und Erinnerung von Zauberei*», στρέφεται κατὰ τῆς διώξεως τῶν Μαγισσῶν καὶ διατείνεται, «ὅτι ὁ Διάβολος ἐκεῖνο μόνον δύναται, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει ὁ Θεός». Ἐπίσης: «Ἐξετάσας τὰς μαρτυρίας διαφόρων Γυναικῶν, ποῦ ἐκάησαν, διεπίστωσεν ὅτι, συχνάκις, ἡ *πρωχία* ὁδηγεῖ αὐτὰς εἰς πλάνας καὶ συνιστᾷ εἰς τὴν Ἐξουσίαν νὰ θεραπεύσει τὸ κακόν, ποῦ καταπολεμεῖ μὲ τόσῃ φρίκῃν, μὲ τὴν καλυτέραν φροντίδα τῶν πρωχῶν» (R. Huch, μν. ἔργ., 337). Ἄξιος μνεΐας εἶναι, ἐν προκειμένῳ, καὶ ὁ Friedrich Spee (γεν. τὸ 1591), ὅστις εἰς τὸ Βιβλίον του: *Cautio criminalis* «ἠγωνίσθη, ἀπεγνωσμένος, πρὸς ὑπέρβασιν τῆς τρέλας καὶ τοῦ ἐγκλήματος διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς διαμαρτυρίας», διακηρύξας, ὅτι «τὰ φρικτὰ ταῦτα ἐγκλήματα συμβαίνουν ἐν ὀνόματι τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Δικαίου καὶ ὅτι τὰ Θύματα εἶναι ἀθῶαι καὶ ἀπροσάτευτοι Γυναίκες» (338).

Ὁ Bernhard Wenisch συνδέει τὰ βασανιστήρια καὶ τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῶν Γυναικῶν ὡς Μαγισσῶν πρὸς τὸν *μισογυνισμόν*, ὅστις διαποτίζει τὸν Καθολικισμόν, καὶ τὴν *ὑποχρεωτικὴν ἀγαμίαν*, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει οὗτος εἰς τὸν Κλῆρον του. Ἀναφέρει: «Ἡ κακομεταχειρίσις τῆς Γυναικὸς ἔχει ἓνα ἰδιαίτερον τόνον, διότι εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν — ξένην πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον — προκατάληψιν ἐναντι τῆς Sexualität, ἣτις ἀποβαίνει, κυρίως, εἰς βάρος τῆς Γυναικός. Ἡ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν διεξαγομένη Θεολογία ἐφόρτωσε τὴν, ὡς ἀρνητικὴν ἐκτιμηθεΐσαν, διάστασιν τοῦ Σεξουαλικοῦ, ἰδιαζόντως, ἐπὶ τῆς Γυναικός, καὶ εἶδεν αὐτὸ ὡς χῶρον τοῦ ζῶδους καὶ ἀκαθάρτου, — μὲ μόνην τὴν ἀνάγκην τῆς διαιωνίσεως διὰ τῆς τεκνοποιΐας — ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν βασίλειον τῆς Γυναικός, ἣτις ἐθεωρεῖτο, πρωτίστως, ὡς ὄν φύλου (καὶ οὐχὶ ὡς ἄνθρωπος). Πρὸ παντὸς δὲ ὁ ὑποχρεωτικῶς Ἄγαμος ἔβλεπεν αὐτὴν ὡς κίνδυνον διὰ τὴν τάξιν του». Ἡ ὑποχρεωτικὴ Ἄγαμία «ἀπορρίπτει τὴν Sexualität» ὡς *καθ' αὐτὸ κακόν*. «Μία ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης θεμελιουμένη ὑποχρεωτικὴ Ἄγαμία σημαίνει οὐχὶ κυριάρχῃσιν καὶ μετᾶθεσιν, ἀλλὰ ριζικὴν ἀπόρριψιν τῆς Σεξουαλικότητος: Ὁ ἄνθρωπος προτρέπεται ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας νὰ “σκοτῶνει” τοιαύτας “βρώμικας” ἐπιθυμίας, πρᾶγμα, βεβαίως, ἀδύνατον, καὶ καταλήγει, ἔτσι, εἰς μεταθέσεις καὶ νευρώσεις. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν Ἀπωθήσεων τούτων εἶναι ποικίλαι νευρωτικαὶ προβολαί: Ἡ ὑποσυνειδητῶς, ὅμως, ποθουμένη Γυνὴ βιοῦται ὡς, ὑπερβολικῶς, αἰσθησιακὴ καὶ παραπλανῶσα εἰς τὴν ἁμαρτίαν, μὲ συνέπειαν τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸ μῖσος πρὸς αὐτὴν», καί, ὡς ἀντίδρασιν, τὴν «φρικτὴν σκληρότητα καὶ ἀνωμαλίαν». Ἦδη, παλαιόθεν,

ἴσχυον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἱ «σεξουαλικοὶ πειρασμοὶ» ὡς «ἡ πύλη εἰσβολῆς τοῦ Διαβόλου», «ἄνδρες δέ, ὅπως οἱ συγγραφεῖς τοῦ Hexenhammers», κατενόουν τὰς σεξουαλικὰς αὐτῶν νευρώσεις ὡς «τὴν δύναμιν τοῦ Διαβόλου» ἐκεῖ, ὅπου οἱ ἴδιοι ἔπασχον, δηλ. «εἰς τὰς αἰσθησιακὰς καὶ προξένους πειρασμῶν Γυναίκας», εἰς τὰς ὁποίας καὶ «ἔβλεπον» «συνουσίας αὐτῶν μὲ τὸν Διάβολον», τοῦθ' ὅπερ ἴσχυεν «ὡς βαρεῖα ἁμαρτία καὶ ὡς ἔγκλημα, ἄξιον θανάτου»⁹³.

Ἄκολούθως δὲ καὶ ὁ E. Friedell ἀναφέρει: «Εἰς σύνολον τὸ φαινόμενον τῆς διώξεως τῶν Μαγισσῶν ἔχομεν, προφανῶς, νὰ κάμωμεν μὲ μίαν μαζικὴν ψύχωσιν, λόγῳ ἀπωθημένης Σεξουαλικότητος, ἣτις ἐξεδηλοῦτο ὡς Γυναικο-Φοβία (Gynophobia),... ὡς κρυφὸς φόβος τοῦ Ἄνδρος ἔναντι τῆς μυστηριώδους συντροφου του». Δὲν ἐπρόκειτο δηλ. «περὶ ἑνὸς Θρησκευτικοῦ, ἀλλὰ περὶ ἑνὸς Θρησκευτικῶς κεκαλυμμένου σεξουαλικῦ προβλήματος», τὸ ὁποῖον ἐξέφραζε, «μὲ Θρησκευτικὴν κάλυψιν», τὴν Ἀνδρικὴν «ὑποχθονίαν καὶ ἀχαλίνωτον φαντασίαν τοῦ σεξουαλικῦ ἀνικανοποιήτου ἢ τῆς ἀνικανότητος (Impotenz), τῆς Satyriasis καὶ τῆς Ἀνωμαλίας. Ὅτι δὲ τὸ σεξουαλικὸν μῖσος ἐξετονώθη, τώρα, εἰς τὰς γνωστὰς τερατώδεις μορφάς, ἀποτελεῖ τοῦτο τὴν συνέπειαν τῆς πολυδιαφημισθείσης "ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἀτόμου" διὰ τῆς Renaissance καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως»⁹⁴.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἦτοι ἐκπνέοντος τοῦ 20οῦ αἰ., ἡ Δαιμονολατρεία καὶ ὁ Ἀποκρυφισμὸς οὐχὶ μόνον δὲν ἠτόνισαν καὶ δὲν ἐξέλιπον, ἀλλὰ, πολλῶ μάλλον, σημειώνουν νέαν «ἀνθησιν». Ἡ Θρησκευτικότης «ξαναφούντωσε» καὶ ἔλαβε παγκοσμίους διαστάσεις, εἰς ἕκτασιν καὶ εἰς ἔντασιν, ἰδίως δὲ εἰς τὸν «πολιτισμένον» κόσμον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Διανύομεν, πλέον, τὴν περίοδον ἀκμῆς τῆς γνωστῆς ὡς *Νέας Θρησκευτικότητος*. Ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Ἐπιστήμη, ἀπὸ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἀκολούθως, εἶχον «ὑποσχεθεῖ» τὴν «σωτηρίαν» εἰς τοὺς ἀνθρώπους: ὅτι δηλ. θὰ ὀδηγήσουν τὴν Ἀνθρωπότητα εἰς ἓν *καλύτερον* μέλλον. Ὅμως τὴν ἔφεραν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς. «Τέσσαρας θανασίμους κινδύνους ἐγέννησεν ὁ Διαφωτισμὸς τῶν Νέων χρόνων: τὸν πυρηνικὸν ἀφανισμόν τῆς Γῆς — τὴν καταστροφὴν τῆς Κτίσεως — τὴν ἀθλιότητα τοῦ Τρίτου Κόσμου — τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Ἀνθρώπου εἰς εὐτυχισμένον Analphabeten... Ἡ εὐφορία πρὸς πρόοδον, τόσον εἰς τὸ ἐπιστημο-τεχνικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ πολιτικο-κοινωνικόν, μετετρέπη εἰς ἀγωνίαν πρὸς

93. B. Wenisch, *Satanismus* (1989²), 35-36.

94. E. Friedell, *Kulturgeschichte der Neuzeit* (1969), 332.333.

ἐπιβίωσιν. Οὐδείς δύναται, σήμερον, νὰ εἶπει, πλέον, μετὰ βεβαιότητος, τί, ἀκόμη, ἐξυπηρετεῖ τὴν πρόοδον καὶ τί ἄγει, ἤδη, εἰς τὸν ὄλεθρον»⁹⁵. «Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς καπιταλιστικῆς Rationalität κατέστη τὸ *Παράλογον Λογικὴ*»⁹⁶.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κάμνει, λοιπόν, ἔντονον τὴν παρουσίαν τοῦ *Θρησκευτικὸν παράλογον*, μὲ χιλιάδας «ἐκκλησίας» καὶ «ἐταιρείας» Ἀποκρυφισμοῦ καὶ Σατανολατρείας, εἰς ὅλον τὸν κόσμον καί, κυρίως, εἰς τὸν «πολιτισμένον». Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν τὰ ἐλάχιστα ἀκόλουθα: Τὴν Ἐταιρείαν Σατανισμοῦ, ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Aleister Crowley (1875-1947), ἣτις στρέφεται, συνειδητῶς, κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣτοι κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ἐνώσει τοὺς ὁπαδούς της μὲ τὸν Διάβολον. Αἱ διδασκαλίαι τοῦ Crowley ἐκφράζουν Νεο-Γνωστικὰς δοξασίας. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ὁ *Γνωστικισμὸς* ἐπρέσβευεν, ὅτι ὁ πυρὴν τοῦ Ἄνθρωπου, δηλ. ἡ Ψυχὴ του, εἶναι θεῖόν τι, ἐγκλεισθὲν εἰς τὴν ὕλην-κακόν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔχει χρέος νὰ ἀποδεσμεύσει ταύτην ἐκ τῆς ὕλης, διὰ νὰ ἐπιστρέψει ἡ Ψυχὴ εἰς τὸν κόσμον τῶν Πνευμάτων (Αἰῶνες). Πρὸς τοῦτο προέτεινε δύο τρόπους «ἀποφυλακίσεως» τῆς Ψυχῆς: τὴν αὐστηρὰν *ἐγκράτειαν* καὶ *ἄσκησιν* ἢ τὸ ἀντίθετον αὐτῆς, ἣτοι τὴν *ἀχαλίνωτον ἀκράτειαν* καὶ *ἀκολασίαν* ἔτσι, ὥστε νὰ ἐξαντληθεῖ καὶ νὰ ἐξουθενωθεῖ τὸ Σῶμα καὶ νὰ ἀναγκασθεῖ νὰ παραδώσει τὴν Ψυχὴν εἰς τὸν κόσμον τῶν Πνευμάτων, — τὰ δύο ταῦτα «ρεύματα» τοῦ Γνωστικισμοῦ περιγράφει ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς εἰς τοὺς «Στρωματεῖς» του μὲ ἐντυπωσιακὴν λεπτομέρειαν. Ὁ Crowley ἀκολουθεῖ, λοιπόν, τὸν δευτέρου τοῦτον δρόμον τοῦ Γνωστικισμοῦ, ἣτοι τὸν *Libertinismus*, κατανοῶν τὸ Θεῖον ἐν τῷ Ἄνθρωπῳ οὐχὶ ὑπερβατικῶς, ἀλλ' ὡς «τὴν Βιολογικὴν ὁρμὴν πρὸς ζωὴν, ὡς ἀπόλυτον κατάφασιν τῆς ἡδονῆς», χωρῶν εἰς «*ὀργιαστικὴν-διονυσιακὴν* κατανόησιν τοῦ Θεοῦ», μὲ ὀργιαστικὰς τελετουργίας, συνδυαζούσας «σεξουαλικὰ ὄργια μὲ αἷμα-στάζοντα Ζῶα, ὡς θύματα».

Ἡ *Μαύρη Μαγεία*, κατὰ τὸν 20ὸν αἰ. καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἔχει προσλάβει ἀσυλλήπτους διαστάσεις, μὲ δύο κύρια γνωρίσματα: «Σὲξ καὶ φόνους» οὐχὶ μόνον Ζῶων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων. Τὸ σύνθημά της πρὸς κάθε θῦμα της εἶναι: «Θέλεις καὶ Σὺ νεότητα, δύναμι, χρήματα, ἐπίδρασι ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ σέξ»; — Ἐδῶ θὰ τὰ εὔρεις! Τὸ ἔτος 1986 ἐματαίωσε ἡ Ἀστυνομία τοῦ Dortmund, ἐν Γερμανίᾳ, τὴν σφαγὴν δύο κοριτσιῶν, τῶν ὁποίων εἶχε σχεδιασθεῖ ἡ

95. H. Zahrnt, *Gotteswende* (1989²), 34.

96. H. Marcuse, *Kultur und Gesellschaft* (1968⁷), 113.

τελετουργικὴ θυσία ὑπὸ Σατανιστῶν. Εἰς τὴν Σουηδικὴν ἔλαβε χώραν ἑκταπὴ νεκρῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς Σατανικὰς ὀργιαστικὰς τελετάς. «Κατὰ τὰ σεξουαλικά, ἱερά, ὄργια τῆς Final Church θυσιάζονται οὐχὶ μόνον Ζῶα, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι, οἱ τελευταῖοι δὲ κατὰ τὸν πλέον τερατώδη τρόπον: μὲ ἕξι, μὲ κυκλικὴν λαβὴν, αἱματωμένα μαχαίρια, ποὺ ἐμπήγνυνται εἰς τὸ σῶμα τοῦ θύματος». Ἰδρυτὴς τῆς Final Church, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1960, εἶναι ὁ Charles Manson, τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Crowley. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν: «Χιλιάδες παιδιὰ γίνονται, ἐτησίως, θύματα τῆς λατρείας τοῦ Σατανᾶ... Παιδιὰ παρασύρονται εἰς σεξουαλικά ὄργια μὲ τοὺς ἰδίους τοὺς γονεῖς των καὶ γίνονται, συχνάκις, θυσία τῶν Ζῶων, σπαρασσόμενα, βασανιστικῶς, ἀπὸ Σκύλους καὶ Γάτες... Παιδιὰ, καὶ οὐχὶ μόνον Νεογέννητα, σφάζονται, εἰς τὴν κυριολεξίαν, κατὰ τὰς Σατανικὰς Λειτουργίας», πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν Γονέων δὲν καταφεύγουν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν «ἐκ φόβου πρὸ τῶν Αἰρέσεων». «Ἐκτιμήσεις τοῦ Club 700 ἀνεβάζουν τὸν ἀριθμὸν τῶν παιδιῶν, ποὺ θυσιάζονται ἐτησίως, εἰς μερικὰς χιλιάδας», — καὶ αὐτὸ μόνον εἰς τὴν Ἀμερικὴν! Τὸ Club 700 εἶναι μία ἔνωσις Χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ποὺ ἔχει ἀναλάβει ἀγῶνα κατὰ τῶν φαινομένων καὶ τῶν Αἰρέσεων τούτων τοῦ Ἀποκρυφισμοῦ καὶ Σατανισμοῦ. Εἰς τὴν Καλιφόρναν ὑπάρχει, ἐπίσημως ἀνεγνωρισμένη, Church of Satan, μὲ ἴδιον «σύμβολον πίστεως» εἰς τὸν Σατανᾶν, ὅστις κάμνει κατάφασιν τῆς σαρκὸς καὶ τῶν ὁρμῶν τῆς, ἀντὶ τῶν πνευματικῶν φαντασμάτων, καὶ ἐφαρμόζει τὴν ἐκδίκησιν, ἀντὶ τῆς ἀγάπης, πρὸς ἐκείνους, ποὺ τὴν ἀξίζουν.

Ἐν τέλει δύο λόγια περὶ τῆς *Wicca-Θρησκείας* (Θρησκείας τῶν Μαγισσῶν). Αὕτη στρέφεται, συνειδητῶς, κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ χαρακτηρίζει ἑαυτὴν ὡς εἰδωλολατρικὴν. Λατρεῖει, πανθειστικῶς, τὴν *Μεγάλην Θεάν*, ἐκ τῆς ὁποίας πηγάζει καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐκβάλλει ὅλη ἡ Ζωή, — αὕτη δὲν εἶναι δηλ. ὑπερβατικὴ, ἐκτὸς καὶ διάφορος τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἡ «οὐσία» αὐτοῦ. Ἐξ αὐτῆς προήλθεν ὁ *Κερατώδης Θεός* (εἶδος τοῦ μυθικοῦ Πανός), ὅστις, ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἐξελήφθη ἀρνητικῶς ὡς ὁ Διάβολος. Τὸ σύστημα, ἐδῶ, εἶναι Μητριαρχικόν: ἐκ τῆς Γυναικὸς προήλθεν ὁ Ἄνηρ καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως. Τὸ «τελετουργικόν» τῆς Αἰρέσεως ταύτης συντάξαεν ὁ Crowley. Καὶ εἰς τὴν Αἴρεσιν ταύτην λαμβάνουν χώραν ὀργιαστικὰ τελετουργία. Ὁ Alex Sanders, εἰς ἐκ τῶν ἡγετῶν αὐτῆς, χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς τὸν «σαρκωμένον Διάβολον» καὶ «περιγράφει τὸν ἔξορκισμὸν ἐνὸς Δαίμονος, κάμνων αἰμομικτικά, σεξο-μαγικά, ὄργια μὲ τὴν Ἀδελφὴν του»⁹⁷.

97. B. Wenisch, μν. ἔργ., 21 ἔξ.

Τὰ φαινόμενα τοῦ *Okkultismus*, γνωστὰ καὶ ὡς Psi (Ψ)-Φαινόμενα, δὲν ἔχουν, βασικῶς, σχέσιν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ Ἄποκρυφισμοῦ καὶ τῆς Μαύρης Μαγείας. Ἡ ἐπιστήμη ἀποκλείει, σχεδόν, τὸ ἐνδεχόμενον, σήμερον, τὰ φαινόμενα ταῦτα νὰ ἔχουν σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν λεγόμενον *Spiritismus* καὶ *Animismus*, ἤτοι πρὸς πνεύματα ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἢ πρὸς Ψυχὰς ἀποθανόντων κλπ., καίτοι οἱ διάφοροι Μάγοι, Γόητες, *Medium* κλπ. ἐπικαλοῦνται ταῦτα πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἀξιολογίας των καὶ πειθαναγκασμὸν τῶν μεμνημένων θυμάτων των. Τὰ Ψ-Φαινόμενα εἶναι πολλὰ καὶ, ἐν πολλοῖς, ἀπροσδιόριστα, διακρίνονται δὲ ταῦτα, συνήθως, εἰς «πνευματικὰ» καὶ «φυσικὰ» καὶ ἐντοπίζονται ταῦτα: εἰς μετακινήσεις ἀντικειμένων ἐξ ἀποστάσεως (τηλεκινήσεις) ὑπὸ τῶν φορέων τοιούτων μυστηριωδῶν ιδιοτήτων (*Medium*), ἢ εἰς ἀνύψωσιν αὐτῶν (*Levitationen*), εἰς πληροφωρίαν περὶ ἀποθανόντων Ἀτόμων πρὸς οἰκείους, τὰς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ γνωρίζει τὸ *Medium*, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν κρυμμένων πραγμάτων, τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν μὲ τὴν βοήθειαν «πνευματικῶν» ἰατρῶν, τὴν μετάδοσιν μηνυμάτων ἢ εἰκόνων μεταξὺ Ἀτόμων ἐξ Ἀποστάσεως (Τηλεπάθεια), τὴν πρόγνωσιν μελλόντων νὰ συμβοῦν εἰς Ἄτομα (*Präkognition*), τὰ γνωστὰ ὡς *Sruk*-Φαινόμενα, συνδεδεμένα μὲ συγκεκριμένον τόπον καὶ μὲ ἐκδηλώσεις, ὅπως κτυπήματα καὶ ἀνοίγματα θυρῶν καὶ παραθύρων, ἀνατροπὴ ἐπίπλων καὶ τρομακτικὸς θορύβος, διέλευσιν ρευμάτων κρούου ἢ καὶ παγεροῦ ἀέρος κ.λπ., καὶ ἄλλα παρόμοια φαινόμενα, ὅπως *Materialisationen*, ἤτοι ἀποτυπώσεις μορφῶν ἢ μελῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς ὕλης κλπ.

Περὶ τῶν Παρα-Νορμᾶλ τούτων φαινομένων ἔχουν διατυπωθεῖ ποικίλαι θεωρίαι, οὐδεμία δέ, ἐκ τούτων, δύναται νὰ δώσει ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν. Βασικῶς σχετίζονται ταῦτα πρὸς ὑποσυνειδήτους καὶ ἀσυνειδήτους δυνάμεις καὶ ἀπωθημένα βιώματα, πρὸς τὰ ὁποῖα τὸ *Medium* ἔχει πρόσβασιν δι' ἀναστολῆς τῶν συνειδητῶν διεργασιῶν, ἤτοι μὲ ὑπνωσιν καὶ μὲ «βύθισμα» τοῦ Ἐγῶ του. Διότι δὲ ταῦτα προσκρούουν εἰς τὴν Λογικὴν καὶ εἰς τὴν γνησίαν Θρησκευτικότητα, ἣτις ἐξομαλύνει καὶ δὲν διαλύει, ὅπως ταῦτα, τὴν ἀτομικὴν προσωπικότητα, θεωροῦνται ταῦτα ὡς ἀνύπαρκτα, ὡς προκαταλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι, καὶ «τεχνητὰ» διὰ τῆς παρα-ψυχολογικῆς ὁδοῦ προκαλούμενα φαινόμενα. Δι' ἄλλους ὑπάρχουν ταῦτα, ἀλλ' ἐντοπίζονται οὐχὶ εἰς τὰ συνήθη ὄργανά μας (Αἰσθήσεις καὶ Λογικὴν), ἀλλ' εἰς μυστικὰς καὶ ἀγνώστους δυνάμεις, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμφορεῖται τὸ Ἀνθρώπινον, εἰς «ψυχικὰ πεδία», ἀνάλογα ἢ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ ἠλεκτρο-μαγνητικὸν πεδίον, τὰς δυνάμεις τῆς βαρύτητος καὶ τοῦ μαγνητισμοῦ κλπ., δεδομένης μάλιστα καὶ τῆς ἀγνοίας περὶ τοῦ Πραγματικοῦ καὶ τῶν συναφειῶν του: τοῦ βάθους τοῦ Ψυχικοῦ, τῆς σχέσεως ἐγκεφάλου καὶ πνεύματος, τῆς ἐξ ἀποστάσεως δράσεως καὶ ἐπιδράσεως, τῶν «δο-

μῶν» τοῦ Μικρο- καὶ τοῦ Μακρο-κόσμου κλπ. Πάντως ἐν ἔχει σημασίαν: τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι ἐνδο-κοσμικά, — πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶνται καὶ εἰς Ζῶα —, καὶ ἐνδο-ανθρώπινα, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς «ὑπερφυσικάς» δυνάμεις, καὶ δὴ διὰ τὸν λόγον, ὅτι «λειτουροῦν» μὲ βάσιν ὠρισμένον «σύστημα» συνδρόμων καὶ συγκεκριμένων «μηχανισμούς», ἢ συν-εργασία τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἀναπαραγωγὴν τοιούτων φαινομένων. Ὅπου δὲ αὕτη δὲν ὑπάρχει ἢ εἶναι ἐλλιπής, τὸ Medium μπορεῖ νὰ πλανηθεῖ ἢ νὰ ἐξαπατηθεῖ, τοῦθ' ὅπερ συνέβη, μέχρι τοῦδε, εἰς ὅλα τὰ πειραματικῶς ἐξετασθέντα Medium.

Τέλος τῶν Φαινομένων τούτων θὰ πρέπει νὰ διακριθῶν τὰ φαινόμενα τοῦ *Δαιμονισμοῦ*, ἧτοι τῆς κατοχῆς ἀτόμων ὑπὸ δαιμονικῶν πνευμάτων, τῶν ὁποίων τὰ συμπτώματα παραλλάσσουσιν τόσον τῶν παρα-νορμάλ, ὅσον καὶ τῶν συγγενῶν παθολογικῶν (σχιζοφρενίας, ἐπιληψίας, ὑστερίας κλπ.), καὶ τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὶς ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας, καθὼς δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημόνων. Διὰ τοῦ Δαιμονισμοῦ ἐκδηλοῦται ἀλλοίωσις καὶ διάσπασις τῆς προσωπικότητος, εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις αὐτῆς: φωνήν, ἐκφράσεις κλπ., μὲ χυδαίας κινήσεις καὶ στάσεις, μῖσος καὶ μανίαν καταδιώξεως παντός, ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν Θρησκείαν καὶ τὸν Θεόν, τάσιν καταστροφῆς καὶ αὐτοκαταστροφῆς: τὸ κατειλημμένον ὑπὸ τῶν Δαιμόνων Ἄτομον «πολλάκις πίπτει εἰς τὸ πῦρ καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ» (Μτθ. 17, 15). Ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ εὐχὰς καὶ ἄλλα πνευματικὰ μέσα ἐξορκισμοῦ καὶ ἐκδιώξεως τῶν Δαιμόνων, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα εἶναι, συχνάκις, ἐμφανῆ ἐπὶ τῶν βασιζομένων ὑπὸ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων Ἄτόμων, τὰ ὁποία, συνερχόμενα, ἐπανευρίσκουσιν ἑαυτὰ καὶ τὴν προσωπικότητά των, καὶ ἡρεμοῦν καὶ γαληνεύουσιν τὴν εἰρήνην Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως ὁ θεραπευθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου «δαιμονισμένος», τὸν ὁποῖον οἱ συμπατριῶται του εὔρον, παρὰ τὸν Ἰησοῦν «καθήμενον, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα» (Μρκ. 5, 15)⁹⁸.

(Συνεχίζεται)

98. Πρβλ., σχετικῶς, καί: M. Ryzl, *Parapsychologie* (1970)· H. Gottschalk, *Wie begegnet der Mensch den okkulten Erscheinungen* (ἐν: H. Dirks, *Psychologie* (1972, 359 ἐξ.)· *Μαγεία καὶ Χριστιανισμὸς* (Ἔκδοσις Ἰ. Μητροπόλεως Ἡλείας, 1993)· Μ. Α. Φαράντου, *Φαινόμενα Ἀποκρυφισμοῦ καὶ Ὁρθόδοξος θεολογία* (Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, ΚΘ', 1994)· Τοῦ ἰδίου, *Ὁ χώρος τοῦ Ἀποκρυφισμοῦ. Θέσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θεολογίας* (ἐν: Ἐκκλησία, 1994-5).